

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ“ – БЛАГОЕВГРАД

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

КАТЕДРА ПО ФИЛОСОФСКИ И ПОЛИТИЧЕСКИ НАУКИ

Петър Радоев Димков

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд на тема “Динамика на креативността във феномена гранична ситуация” за присъждане на образователна и научна степен “доктор”

Научна специалност:
Съвременни философски теории

Научен ръководител:
Доц. д-р Гергана Миролюбова Попова

Благоевград
2021

Съдържание

1. Увод.....	4
Глава 1.....	13
Глава 2.....	17
Глава 3.....	19
2. Актуалност и мотивация	22
3. Предмет и обект на изследване	24
4. Понятиен апарат.....	25
5. 1. Приложение I.....	28
5. 2. Приложение II	29
6. Цел и задачи.....	30
7. Методология.....	31
8. Теза и теоретичен обзор	32
8. 1. Работна хипотеза	32
8. 2. Теоретичен обзор.....	33
9. Описание на главите	34
10. Заключение и перспективи	37
11. Приноси.....	47
12. Научни публикации по темата на дисертационния труд	48
13. Библиография на автореферата	50

Дисертационният труд е обсъден и одобрен за публична защита на заседание на Катедра „Философски и политически науки“ към Философски факултет на Югозападен университет „Неофит Рилски“ – Благоевград, проведено на 13.09.2021 г.

Структурата на дисертацията включва увод, три глави, заключение и перспективи, както и библиография с 572 източника; общият обем е 526 страници.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на открито заседание на Научното жури на 18.11.2021 г. от 10:00 ч. в зала 1412.

Декларация за авторство

Потвърждавам лично, че работата, която е представена тук, е оригинална и резултат от моите собствени изследвания, освен, ако не е посочено иначе, и не е била предавана както в цялост, така и на части, за придобиване на степен от висшето образование в този или в който и да е друг университет.

Подпис

Град, дата

1. Увод

В настоящото наше изследване, базирано върху философията на Карл Ясперс, ние, всъщност, започнахме от връзката *креативност-метапсихология* (по З. Фройд) и преминахме към връзката *гранична ситуация-креативност*. Така, тръгвайки от метапсихологията и психоанализата на З. Фройд, ние преминахме през креативността и, в крайна сметка, достигнахме до самите гранични ситуации. Беше пояснено диалектичното взаимодействие между креативността и граничните ситуации.

Креативността, като процес, не е моментен период, а е продължителност във времето, тя се характеризира и класифицира в *стадии* или *периоди*, тоест, тя има своя *динамика*, свои *количествени* и *качествени изменения*; нещо повече, тя може да бъде измерена обективно. Разрешението на неразрешен проблем само по себе си предполага креативност. Креативността може да се изследва в рамките на динамиката на граничните ситуации в три стадия: *предкритичен*, *критичен* и *посткритичен* стадий (по Н. Kick, 2015/2020; вж. по-долу); тук под „критичен стадий“ се има предвид актуалното преживяване на гранична ситуация или „ситуационен“ стадий по Kick (2015/2020).

По думите на самия Ясперс, граничните ситуации са общочовешко явление, нещо повече, човешкото битие, само по себе си, е *граничният феномен*. В този смисъл, Ясперс говори за *общи* и за *специфични гранични ситуации*. Самата крайност на човешкото съществуване предполага наличието на граница под една или друга форма. Границата може да се разбира двояко: като *краен предел* или като *граница, дяляща две области*. Граничните ситуации не са толкова *психологически преживявания*, колкото те са, по терминологията на самия Ясперс, *екзистенциални преживявания*. Ясперс говори за „психофизично измерение“ и за „духовно измерение“; последното е „вечният източник на безпристрастие и свобода“ (Sarin, 2008, p. 308; превод мой).

Тук възниква генералният въпрос за първичността, за примата: психологическите или екзистенциалните преживявания са по-базисни?

Според нас, именно екзистенциалните преживявания са първични и именно от тях, като отправна точка, трябва да започне психологическото научно изследване¹. Следователно, екзистенциалното пояснение на *матрицата* или *структурата на човешкото съзнание* е първостепенно по отношение на което и да е научно изследване (главно психологическо такова).

Именно тук важат думите на Буда: „Вие не знаете как да наблюдавате границите на въпросителните. Защото в Нирвана свещеното търсене намира солидна основа; Нирвана е неговата ултимативна цел, Нирвана е неговото заключение [...] *Този, който е достигнал покой, не може да се измери с нито една измерителна мярка. Да се говори за него не съществуват [адекватни] думи. Това, което мисълта би могла да разбере, е анулирано*: така, в същия дух, *всеки път към дискурс [също] е анулиран“*; „*Тези, които не са достигнали Нирвана, могат само да запазят тишина и да приемат своята съдба*“, добавя Ясперс (Jaspers, 1957/1962b, p. 32; превод и акцент мои). В този ред на мисли, днес във философията усилено се разработва концепцията за т. нар. *екзистенциални чувства*.

Закономерността на процесите по *актуализация* и *деактуализация* ние откриваме при т. нар. *психо-соматичен комплекс*². Актуализацията става само на базата на *критерия за необходимост* – актуализира се само това, което е нужно в момента. Следователно, в нашето всекидневно съществуване, ние не достигаме границата на нашите възможности за реализиране, респ. актуализиране (в смисъла на краен предел). Това става само в екстремни ситуации, когато, поради конкретните обстоятелства, не само трябва да се вземе бързо решение за отговор и за реакция, но, също така, този отговор трябва и да е най-добрият, което означава, че по максимално най-бърз начин трябва да се изследва релевантната за този отговор информация, да изкристализира заключение, което след това да се изпълни под формата на реакция

¹ В личен разговор на 12.05.2021 г. с проф. д-р Jan Slaby от Свободен университет – Берлин, Институт по философия, обсъдихме този въпрос. Проф. Slaby акцентира, че това е може би най-актуалният проблем в съвременната философия, респ. психология или в който и да е клон на науката, който е свързан, по един или друг начин, с въпросния проблем.

² Под понятието „психо-соматичен комплекс“ ние разбираме *психичното, разглеждано от психологическа гледна точка в комбинация с невро-психо-физиологичното*, тоест, в *корелация с материалния субстрат в лицето на една или друга мозъчна област, една или друга физиологична функция*. Понятието е заимствано от R. Strassman (Страсман, 2001/2004; Strassman, 2014).

или действие. За да се извърши изцяло и максимално бързо тази сложна операция, мозъкът вкарва цялото тяло в друг режим на функционалност. Човекът е изправен пред *екзистенциален избор* и, за да вземе „правилно“ *екзистенциално решение*, както и да поеме отговорността за него, се изисква то да произхожда от целостта на същността на личността, от т. нар. от Ясперс *безусловно* или нашия източник (Existenz).

Граничната ситуация възниква спонтанно. Човекът не може да употреби волята си за нейното реализиране, тоест не може да я предизвика; всичко трябва да стане спонтанно. Преминаването от нормалната всекидневна действителност и съответните състояния на нормалното съзнание към осъзнатото преживяване в граничните ситуации става мигновено, посредством *качествен скок*. Целият свят и цялото себеусещане на конкретния човек в конкретната, в случая, гранична ситуация, претърпяват *качествено изменение*; това не е линеен процес, при който изменението е само на базата на количествените натрупвания и е правопрпорционално на тях. Напротив, тук става въпрос за *моментно качествено изменение*, за т. нар. от Ясперс *скок*.

В тази нестабилност на психиката, в опита за възстановяване на равновесието, което е било изгубено, субектът всъщност може да преживее осъзнато самата *матрица* или *структура на преживяването* (Р. Dimkov), *калъпа на човека* (К. Кастанеда), *априорните структури на съзнанието* (L. Binswanger, M. Boss), *екзистенциалните конфигурации* (С. Киркегор), които са свързани с типовете *светогледи* (вж. Дилтай, 1998), *екзистенциалистите* (М. Хайдегер) или типове *светова ориентация* (К. Ясперс).

Така, субектът достига, посредством интензивни и дълбоки субективни, но *психологически преживявания*, до *екзистенциални преживявания*, които не могат да се обективират и да станат обект за научно изследване; те нямат дори субективно съдържание, което, по някакъв начин, в най-добрия случай, би могло да корелира с един или друг *невро-психо-физиологичен феномен*. Подобно на налятата в съд вода – когато тя го изпълни – самата вода достига до границата (придобива формата на границата), така, и при граничните ситуации, съзнанието се препълва до краен предел с преживявания, които довеждат до *екзистенциално преживяване на*

границата. Тук не става въпрос за възприятие или познание в психологическия смисъл, нито в невро-психо-физиологичния такъв; става въпрос, напротив, за *екзистенциално преживяване*, за *стоене на границата*, при което субектът успява „да надзърне“ отвъд границата. Всъщност, самото изпълване до границата (крайния предел) предполага и стъпването на самата граница.

Тук не става въпрос за *знание* или *познание*, а за *не-знание* и *не-познание* (Jaspers, 1957/1962b, pp. 92, 94; Samay, 1971, pp. 202-235), по аналогия с *ученото незнание* (лат. *Docta ignorantia*) и т. нар. *съвпадение на противоположностите* (лат. *Coincidentia oppositorum*) на Н. Кузански (Olson, 1979, pp. 94-108; Cusanus, 1981/1990, pp. 4-6). На базата на наличното знание, респ. познание, се добива *не-знание* и *не-познание* за това, което лежи отвъд това налично знание, респ. познание.

Когато Ясперс дискутира Лао-Дзъ в своя труд „Великите философи“, той говори с думите на Лао-Дзъ за Всеобхватното: „Невъзприемаемо, то *може, въпреки това, да бъде преживяно* като *истинското битие* в целостта на битието“ (Jaspers, 1957/1964, p. 90; превод и курсив мои). Синоними на “Тао” са: Пътят, Разум, Логос, Бог, смисъл, правилният път, любовта, вярата, надеждността и подобни термини (ibid., pp. 90, 92). За Тао, следователно, важат само думите: „Човек може да придобие *интимност [intimation]* за него, но не и да го постулира по отношение на човешката действителност“ (ibid., p. 107; превод мой). Тао е *неизразимо (не-знание, не-действие)* (ibid., p. 109; вж. ibid., p. 110). Или, аналогично, при *будизма* и т. нар. състояние на *нирвана*: тук става въпрос за това, че „този тип знание, не [е] под формата на *пропозиции*, а като *прозрение*“ (Sarin, 2008, p. 297; превод и курсив мои).

Следователно, при Ясперс се говори за *не-логика* или *а-логика*, която Ясперс разглежда като същността на *философската логика* и която оперира не с когнитивно съдържание като *познание на разсъдъка* (нем. *Verstand*), а с *трансцендентно съдържание*, което е *необозримо*, но не и *немислимо* посредством *Разума* (нем. *Vernunft*). Ясперс строго разграничава мисленето като познание на разсъдъка от мисленето на разума (по аналогия с И. Кант). “Гледайки *неназовимото* посредством *назовимото*, мисълта прониква в *непроницаемото* [...] *Това, което обгръща противоположностите*, не може да бъде адекватно назовано чрез

противоположностите в езика“, пише Ясперс, коментирайки Тао или Пътя (Jaspers, 1957/1964, pp. 93-94; превод и курсив мои).

Неназовимото, Тао, Transcendenz, Бог или Всеобхватното „не може да бъде достигнато по познавателен начин; то може да бъде преживяно екзистенциално като нещо, което предлага себе си благодарствено [gratiutously] [...] Защото трансценденцията, за разлика от другите модуси на Всеобхватното, не притежава тяло, с което да обозначи присъствието си и с което да е изключително присъщо на себе си, а говори само посредством другите модуси, заключавайки ги и прониквайки ги“ (Jaspers, 1986, p. 176; превод мой). Така, Всеобхватното е едновременно *невъзприемаемо* и *непознаваемо* (Chung, 2008, p. 316).

Тук възниква следният въпрос: Ако аз не мога нито да го възприема, нито да го позная, тогава какво е *преживяването на самата граница* – психологическо, екзистенциално или друго? Както виждаме, психологическото тук е изключено; става въпрос за *безобектно (неинтенционално) преживяване*, което, само по себе си, няма съдържание, но пък затова се характеризира със *степен на сигурност по отношение на съществуването* на това, което лежи отвъд, това, за което е прозрението. Така, следователно, стигаме до това, което Ясперс нарича *философска вяра*: посредством горепосоченото преживяване, човек може „да узнае“ или, по-конкретно, да *признае* сигурността за съществуването на нещо, за което може само да се каже, че е. Екзистенциалното преживяване на *Трансценденцията* е основа на философската вяра. Следователно, тук не става въпрос за познание, а само за *екзистенциално полагане*, за *потвърждаване на съществуването* на нещо, което е *невъзприемаемо* и *непознаваемо*, но въпреки това *действително*.

Именно тук, според нас, е ценна концепцията на О. Хъксли, който разглежда в своята книга „Дверите на възприятието“ *мозъка на човека като филтър*; мозъкът има не усилваща функция, напротив, той ограничава постъпващата информация, той е *филтър*. Ако, напротив, ние отворим *дверите на възприятието*, ако наводним сетивата с безкраен поток от дразнения (информация), самите сетива ще регистрират само толкова, колкото позволява тяхната моментна актуална функционалност; това, което надхвърли тази граница, няма да бъде осъзнато.

Именно в този момент, според Ясперс, ние ставаме субект на *екзистенциалното преживяване*, че отвъд този предел на нашите сетива има още, безкрайно много още. Това „безкрайно още“ Ясперс не идентифицира със света, както правят материалистите, а с т. нар. *Всеобхватно*, респ. *Трансценденция* [Transcendenz] или *Бог*, или хоризонта на всички хоризонти³.

Всеобхватното не може да стане обект за научно обективно изследване, защото, за да е изобщо възможно това, то трябва да бъде наблюдавано в неговата цялост от дистанция, но, тъй като всеки хоризонт е само един хоризонт в хоризонта на всички хоризонти, такава възможност за дистанциране и, следователно, за регистриране на целостта, е невъзможна и непостижима за човека. Това има за последица не само крайността и ограничеността на човека, но и дълбочината, до която може изобщо да достигне науката.

Всъщност, Ясперс счита именно *спекулативната метафизика* за дисциплината, която изследва *проявите на Всеобхватното*. Именно следният въпрос е същността на всяка една метафизика под каквато и да е форма: „Как можем да говорим за измерение на битието, което трансцендира нашето емпирично преживяване и когнитивна рефлексия?“ (Chung, 2008, p. 318; превод мой).

Според Ясперс, Всеобхватното „говори“ на нас посредством *шифри*, *символи* или *метафори* – т. нар. *език на Трансценденцията*. Последните могат да достигнат до човека само през „*слуха*“ на *Existenz* (вж. Chung, 2008, p. 316). Шифрите имат смисъл само докато остават шифри. Когато се опитаме да разберем същността на смисъла, ние го приемаме за обективна реалност, а, всъщност, той е само субективно, конкретно и индивидуално явление, имащо смисъл само за конкретния човек в конкретната ситуация; въпреки че този смисъл е такъв, той всъщност не притежава истински вътрешен смисъл (т. нар. в лингвистиката *интензия*). Ако, вместо това, оставим шифъра такъв, какъвто е, той може да ни посочи посоката, по която да вървим (като пътеводен знак), посредством друг шифър и така до безкрай.

³ В изграждането на своето виждане за *Всеобхватното*, Ясперс е богато повлиян от редица философи от историята на философията, като: Буда, Исус, Плотин, Лао-Дзъ, Нагарджуна, Николай Кузански, Спиноза, Бьоме, Паскал, Кант, Хегел, Киркегор, Ницше (Jaspers, 1961, 1957/1962a, 1957/1962b, 1957/1964, 1957/1966a, 1957/1966b, 1936/1979, 1981/1993, 1981/1995).

Следователно, в *езика на шифрите*, всеки шифър, респ. метафора, е шифър, респ. метафора, за друг и така до безкрай. Човекът може само, в духа на херменевтиката, да интерпретира и пояснява шифрите, но те никога не мога да дадат познание сами по себе си; те са по-скоро *символи, пътеводни знаци*. Според Ясперс, *всяко явление може да придобие облик на шифър*. В крайна сметка, шифрите остават само пътеводни знаци, те „говорят“ на чужд за нас език, ние не можем да дешифрираме този език⁴.

В областта на екзистенцията, субектът може да преживее състояния, чиито съдържания не са *психологически*, а *екзистенциални*, те са валидни само за гледната точка от първо лице, само за конкретния субект в конкретната ситуация; за тези състояния или преживявания може да се говори, но те не могат да бъдат описани и облечени в обективна форма. Това, което е възможно, е, че при т. нар. *екзистенциална комуникация*, на базата на проведено предходно *екзистенциално пояснение*, може да бъде предадено (комуникирано) описание от първо лице на преживяването, но то би имало смисъл само за този, който е имал сходно преживяване.

Преживяването на гранична ситуация има своята *динамика*, респ. *етиогенеза*. Немският автор Н. Кіск дели феномена „гранична ситуация“ на три стадия, а именно: *пред-критичен*, *критичен* (гранична ситуация) и *пост-критичен* (Кіск, 2015/2020, р. 23). Кіск прилага метода на *структурно-динамичното изследване* (наречен от него *Processdynamics*): всяка структура изпълнява функция, която се характеризира с темпорална динамика (възходи и спадове, качествени изменения, респ. скокове).

И тъй като *самият човешки феномен е ултимативната гранична ситуация*, тези, които са податливи към действително преживяване на границата, защото не всички се трансформират в гранични ситуации, трябва да съумеят така да преустроят себе си (виждания, вярвания, светоглед и прочие), че, все пак, да продължат да живеят и да процесират, респ. асимилират, самото преживяне на границата; в

⁴ Пример за считането на шифрите за обективни виждаме при шведа Емануел Сведенборг; *обективацията на шифрите* води до *суеверие* и *извращаване* (Jaspers, 1932/1971, pp. 12-13, 207; 1962/1967).

противен случай, в необработена форма, тези преживявания непрестанно ще смущават нормалната динамика на психо-соматичния комплекс или, в крайния случай, може да се стигне до *манифестиране на психопатология*.

Успешното извършване на този процес на обработка на информацията, идваща от преживяването на гранична ситуация, и неговият продукт водят до това, което, още в своя втори крупен труд – „Психология на светогледите“ (1919 г.) – Ясперс дефинира като „черупка“, която ни предпазва от „чудото и ужаса“ на Всеобхватното или това да бъдеш човек (аналогично с постановката за мозъка като филтър на О. Хъксли) (Jaspers, 1919/1960, S. 304-326, 332, 334, 337, 339, 342, 345, 348-349, 352-355, 357, 359-361, 363, 365, 368, 371-374, 376-377, 379-380, 382, 384, 388-390, 416, 434-436, 440).

Процесът на изработването на нова черупка е трудоемък, защото психо-соматичният комплекс е претърпял крушение, целият светоглед, светоусещане и себеусещане на субекта са декомпенсирани, като понякога се стига до пълно разпадане на целостта на тези конструкции, губи се функционалност. По дефиниция, този процес на изработване на нова „черупка“ (или т. нар. *комфортна зона*) изисква отхвърлянето на претърпелия крушение предишен светоглед и изграждането на чисто нов такъв, който, повече или по-малко, трябва да бъде различен от предходния, като се цели той да е по-добър, по-ефективен, по-устойчив, по-точен и т. н. Това означава, че този процес е *креативен* по линията на собствената си дефиниция.

Поради крупната важност на този процес на изграждане на нова „черупка“, който е, всъщност, *самият живот на човека*, респ. *човечеството*, ние считаме, че с настоящия труд ще запълним една налична, но и съдбоносна празнота в общото знание на човечеството. Изследването има не само философски „последници“, но също така и научни, и практически последници. Така, ние се връщаме към думите на древните, а именно: „Познай себе си!“ и „Sapere aude!“ („Осмели се да знаеш“). Посредством това самопознание, човек не само ще осветли, респ. поясни, своята същност, но той ще опознае и света, и, посредством двете, взети заедно, ще придобие по-голяма и по-стабилна самоувереност и вяра в своето бъдеще.

Живота на човек, в този ред на мисли, ние разглеждаме като *произведение на изкуството в непрестанен процес на ставане*. Самата борба, както за съществуване,

така и за достигане на съвършенство, се характеризира с интензивна дейност, която променя действителността. *Динамиката на креативността* преди, по време и след преживяванията на гранични ситуации, следователно, е идентична с *динамиката на самия живот* в неговата цялост, автентичност и безкрайно себеусъвършенстване.

Бидейки историчен, човекът, неговата Existenz, е автентична правопрпорционално на броя на реализираните възможности, които са били вече пояснени или се поясняват в момента. Тъй като Existenz е оперативна само в определени моменти, като напр. по време на *екзистенциалната комуникация* и по време на *граничните ситуации*, тези прояви трябва, впоследствие, да се анализират в духа на херменевтиката или, казано с термините на самия Ясперс, да се пояснят, да се прояснят посредством метода „екзистенциално пояснение“ (нем. *Existenzerhellung*). При гранични ситуации, Existenz се характеризира с максимално актуализиране; Ясперс говори за Existenz като *възможна*, а при реализацията на една от виртуалните възможности, които дадената ситуация включва, става актуализация на тази възможност в рамките на *Dasein* по терминологията на самия Ясперс или „битие-тук“, респ. „налично битие“, на съзнанието-като-такова и на духа.

Целият този цикъл на динамиката на автентично съществуване, процеса на актуализация, респ. дезактуализация, непрестанно пояснение на потенциалните възможности, както и на вече преживяното, на взимането на „съдбоносни“ екзистенциални решения, *изобщо динамиката на човешкия живот* се развива във възходяща посока, центробежно, под формата на *спирала*; този цикъл се стартира отново и отново, и така – до безкрай. *Нивото на автентичност* е главната стойност на живота, а тази стойност предполага *креативното, творческото „пилотиране“ и „навигация“ в света*, каквито са и креативността, творчеството или т. нар. от нас *изкуство на живота*.

Ясперс, още в своята книга „Духовната ситуация на времето“ (1931 г.), както и по-късно, в книгата „Бъдещето на човечеството“ (1958 г.), дава своето определение за *съвременната ситуация на човечеството*; динамичността на битието прави така, че никоя ситуация не е крайна; всяка ситуация съдържа семената на новите възможности, които, евентуално, ако бъдат достатъчно пояснени, биха могли да се

актуализират, респ. реализират в бъдещето. Две са алтернативите: или тотално унищожение, или тотален прогрес.

В първата книга Ясперс поставя акцент върху *социалната философия*, а във втората – върху *политическата философия*. Според Ясперс, „стриктно казано, само индивидът може да бъде в ситуация“ (Jaspers, 1931/1957, p. 23; превод мой); ситуацията, тогава, „не води автоматично до нещо, което е неизбежно, а по-скоро е индикатор за определени възможности, както и за границата на това, което е възможно“ (ibid.; превод мой). Всичко това довежда до *актуална криза* на хората, на човечеството, на духовността. Задачата, поставена в началото на този труд, е именно *поясняването на креативността в рамките на преживяването на гранични ситуации* по Ясперс или, накратко, *поясняването на изкуството на живота*.

Глава 1

Бихме искали да направим няколко уточнения: *първо*, едва ли не всеки автор, респ. школа, има свое собствено виждане и, следователно, собствена дефиниция за това какво е философията; *второ*, конкретно у Ясперс, намираме, още в неговия първи голям труд, „Обща психопатология“ (1913 г.), стремеж кратко, ясно и точно да се поясни отношението, респ. взаимоотношението между науката и философията; *трето*, Ясперс идентифицира *съзнанието-като-такова* с научния начин на мислене, посредством *разсъдъка* и неговите съждения; *четвърто*, Ясперс въвежда своето собствено виждане, тоест своя версия за философията, която се стреми не към придобиването на обективно знание, а към субективно „вътрешно действие“, посредством движението на мисълта, което води към „промяна в светогледа и светоусещането“ на мислещия субект, към „съзнание за сигурност“, и с това той разграничава напълно науката от философията (неговата философия); *пето*, това вътрешно действие принадлежи към метафизиката и, според Ясперс, тя функционира, като използва метафори, символи, шифри, които не са обективно знание, нито субективно такова, а са знаци, пътеводни знаци, които могат да бъдат разбрани само отвътре (в субективното преживяване), чрез *личното вживяване* в пълното значение на *дадения знак-шифър*, като всеки шифър е *метафора* за друг

шифър и така до безкрай, тоест, според Ясперс, *езикът на шифрите на Трансцендентното* (Всеобхватното, Бог) е език, който ние не разбираме (вид митологично мислене), но посредством *субективно-емпатично вживяване в движението на преход от един шифър към друг*, при което, веднага щом даденият шифър загуби своята роля на носител на дадена метафора към друг шифър, целият процес пропада и затова същината е в непрестанното ново и ново повторение на *цикъла* (шифрите не могат да бъдат разбрани от науката; те „говорят“ само на *Existenz*, която е насочена към *другостта*, тоест към *Трансценденцията*); шифрите са езикът на Трансценденцията, но не означават нищо конкретно, а винаги сочат единствено към нещо друго, и така, до безкрай (безкрайна метафоризация); те са пътеводни знаци.

Следователно, трите аспекта на познанието (феноменологичен, каузален и корелативен), които, както виждаме, се наблюдават и изследват както в науката, така и във философията, като разликата е в обекта на изследване: науката изследва обекти от *обективната действителност* и придобива *обективно знание*, докато философията, така, както Ясперс я дефинира, по аналогия с И. Кант, борави само с *идеи*, на които не съответства обективен референт (екстензия) от обективния свят като *Свят, Душа и Бог*. Светът за Ясперс е част от т. нар. *Всеобхватно*, което е „хоризонтът на всички хоризонти“ и което е неопределимо по рационален начин, освен единствено като идея на Разума и обект на т. нар. от Ясперс *философска вяра*; идеята за душата Ясперс полага в т. нар. *Existenz* или *mögliche Existenz*, докато идеята за Бог той полага в т. нар. *Transcendenz* (Jaspers, 1932/1969, p. 11; 1932/1970, p. 3).

Световната ориентация, част от която е олицетворена от науката, изучава *Света* (респ. *Всеобхватното*), самопоясняването изучава *Existenz* (душата), а метафизиката – *Бог* или *Трансценденцията*. И трите (Свят, Душа, Бог) не могат да бъдат понятизирани и направени обекти за изследване за науката; те могат само да бъдат пояснявани отново и отново, във все по-голяма дълбочина, но само във *философията*, респ. *философската ориентация*, тоест в *метафизиката*. На всяка от трите т. нар. ориентации Ясперс посвещава по един том от тритомника „Философия“ (1932 г.).

Същественото тук се състои в следното: Ясперовото виждане е, че колкото е по-пълно нашето научно познание за света, толкова то ще довежда по-скоро и по-бързо до неизбежни и неразрешими *противоречия*, респ. *парадокси*, *тавтологии* и *антиномии*. Тогава, когато в крайна сметка научното мислене претърпи *крушение* в опита си да разреши тези неразрешими постановки (проблеми), субектът застава на *границата на обозримото* чрез научните методи и знание; тази граница не бива да се счита за „горна граница или предел на възможностите“, тоест негативно, а, обратно, позитивно, в смисъл на граница, която разделя две области; затова, когато субектът застане на самата граница, той неизбежно придобива своеобразен „усет“, не познание или възприятие, а по-скоро „усещане“ за това, което лежи отвъд, но е непознаваемо; този „усет“, посредством опита, придобиван с времето, може да става единствено все *по-сигурен*, но не и *познаваем*, тоест водещ до познание, респ. възприятие.

Посредством операцията по *трансцендиране* субектът може да достига границата многократно, но никога няма да съзре нищо конкретно, каквото и да е, от това, което лежи отвъд границата, освен крайно мъглява представа, която е неизразима с думи; дори, напротив, неговият ум ще започне да си съчинява богато разнообразие от обяснения (*рационализации*, респ. *интелектуализации*) от всякакъв вид (подобно на т. нар. психични защити по З. и А. Фройд), които представляват дегенерации на това безобектно (неинтенционално) „усещане“ или „усет“, когато то се трансформира (метаморфоза), респ. приеме формата на митични образи, видения, символи и прочие, които водят единствено до *суеверие*, защото *необозримото* се представя посредством *конкретни* образи, тоест то се обективира, а, както вече споменахме, това, не че е невъзможно (тоест неправилно), но нещата стоят така, че когато то бъде обективирано, това става посредством съдържание от *този свят* (играещо ролята на референт или знак, който е носител на значение), а пък самото то, то е от *отвъдния свят* и поради тази проста причина, нито една обективация няма да е нито коректна (точна), нито истинна, тоест ще остане само суеверието.

В „Глава 1“ на нашия труд ще бъдат разгледани главните принципи на *Existenzphilosophie*, респ. *границните ситуации* (като феномени). Следователно, в първата глава основното ще е изложение тип „феноменология“ (първи аспект на

познанието). Корелативният и каузалният принципи ще бъдат засегнати по-късно, в другите две глави. За първата задача е необходим *историческият метод* (в рамките на *историята на философията*) като *концептуален анализ* (обхват и съдържание на понятието), от една страна; от друга страна, феноменът „гранична ситуация“ е свързан и с биографията на самия Ясперс, затова тук същевременно би могъл да се приложи *биографичният анализ* (интересно е, че самият Ясперс въвежда *патобиографичния анализ* в психопатологията в своя труд „Обща психопатология“), но поради физическа невъзможност ние сме се въздържали развили такъв тип анализ.

При първия метод, съществува опасност изложението да стане прекалено „сухо“ и трудно за четене, както и за разбиране; това може да се случи, когато интерпретаторът използва „наготово“ главните понятия от философията на даден философ и, с тяхна помощ, гради философски текст. Проблемът се състои в това, че, ако се получи така, че всъщност „свежите“ цитати от оригиналния източник почти липсват по отношение на самия философски текст, като вид интерпретация, тоест във вид на вторична литература, се усложняват както четенето му, така и разбирането му; тук се намесва и *стилистичната „съставка“*, която допълнително усложнява четенето, респ. разбирането на текста.

За да избегнем появата на този неприятен момент, ние сме се базирали на *историческият метод* (в рамките на *историята на философията*), респ. *историко-философски анализ*, които самият Ясперс използва в един свой труд – става дума за неговия голям труд „Великите философи“. Ясперс е имал идея да се напише *световна история на световната философия*, като това е трябвало да направи *само един човек*, тъй като енциклопедичните трудове на колективите, според него, не биха свършили работа, поради разногласията в светогледите на различните автори. Тоест, би било необходимо един човек с един светоглед да свърши цялата работа. Наистина амбициозна цел. Самият Ясперс групира философите от историята на философията в стройна класификация според различни, избрани от него критерии.

Използваният от Ясперс *историко-философски метод* във „Великите философи“ е именно метод, който включва и доста честото използване на директни цитати, с цел както допълнително поясняване на самото пояснение (на оригинала),

така и буквално като „част от оригинала“ (Jaspers, 1957/1962a, 1957/1962b, 1957/1966a, 1957/1966b, 1957/1974, 1981/1993, 1981/1995; вж. Jaspers, 1961, 1977, 1936/1979, 1937/2009). Позоваването на съответните места от оригинала и тяхното цитиране (в по-разширен вид) позволява на писателя не само да направи текста по-лесен за четене и разбиране, но и само по себе си играе ролята на *антологична миниатюра*. Тъй като съществена част от философските трудове на Ясперс не са преведени на български език и до ден днешен – говорим главно за тритомния труд „Философия“ (1932 г.) и „Von der Wahrheit“ (1947 г.), ние считаме, че описаният по-горе метод не е само *една потенциална възможност*, а всъщност е *една необходимост*. Затова, както ще стане ясно по-късно, ние сме цитирали и превели голямо количество от ключови места от философските трудове на Ясперс (от преводите на английски език от немски)⁵.

Глава 2

Целта на изложението в тази глава на основните функции на психосоматичния комплекс и лежащите в тяхната основа интимни механизми и мозъчни корелати е неврофеноменологична и неврофилософска.

Още Е. Хусерл разглежда *феноменологията* като *дескриптивна психология* (Хусерл, 1958/1996, 1973/1996). *Неврофеноменологията* би могла да се класифицира като подраздел на по-общата *неврофилософия* (вж. Dimkov, 2016b). Това съотнасяне ще ни послужи при неврофеноменологичното и неврофилософското изследване на преживяванията по време на гранични ситуации.

Неврофеноменологията е интердисциплинарна наука, която изследва мозъчните корелати на психическото преживяване, вкл. и т. нар. *hard-problem of consciousness* или т. нар. *психофизична*, респ. *психофизиологична* и

⁵ Тоест, тук става въпрос за *превод на превода*; но, поради липсата на по-добра алтернатива, ще е необходимо, да се задоволим с едно такова положение на нещата. В този случай, както е видно, качеството на нашия превод зависи директно от качеството на оригинала (в случая оригинала на английски език); в нашия случай, за щастие, става въпрос за наличието на доста добри преводи от немски на английски език. Оригиналният текст на немски език, тоест самия стил на Ясперс, е доста комплициран. В този ред на мисли, някои автори говорят за „загуба в превода“: „провал на комуникацията“ (Wallraff, 1977) и „провал на интерпретацията“ (Lichtigfeld, 1980).

психоморфологична проблема (Векилов, 1978; Векилов и сър., 1982; Rudrauf et al., 2003; Thompson, 2004; Gordon et al., 2013; Gallaher, 2009/2014, 470-471; Varela, Thompson & Rosch, 1991/2016). Тя представлява най-вече „методологически отговор, който се очертава като нередукционистичен подход към решаване на трудния проблем за съзнанието [...] [изобщо] всеки опит да се използват интроспективни данни или феноменологични доклади в експериментите в невронауката“, респ. психофизическата проблема, като се цели *натурализиране на феноменологията* (намиране на точните мозъчни корелати, респ. мозъчни функции на съзнанието в частност и на психо-соматичния комплекс като цяло), тоест нейна научна обосновка, следвайки стъпките на Е. Хусерл; цели се да се пояснят (корелацията не е причинност) отделни аспекти на съзнанието у човека (Gallaher, 2009/2014, p. 470-471; превод мой).

Неврофилософията, от своя страна, е интердисциплинарна наука, обединяваща философията (философия на науката, философия на ума и познанието) и невронауките, която изследва граничната област между мозъка и съзнанието, която съществува под формата на „ров“; следователно, от една страна, неврофилософията използва методите на философията на науката и изучава нейния обект (в случая мозъка), но същевременно сравнява получените данни от невронауките с концептуалните постановки на философията на ума и познанието (Churchland, 1986/1989, 2002, 2007).

Както ще видим, Ясперс в ранния си психиатричен период издава книгата „Обща психопатология“ през 1913 г., която не е изгубила известността си и до днес. Ясперс прилага *плуралистична методология в психопатологията*, вкл. и феноменологията при анализа на клиничните, респ. нормалните психически преживявания. По-късно, той прилага тези свои знания и открития при написването на „Психология на светогледите“ през 1919 г. В крайна сметка, обаче, кулминационният момент е неговата тритомна „Философия“ от 1932 г. Там той синтезира, вече изцяло във философски дух и стил, своята екзистенциална философия или т. нар. *Existenzphilosophie*. Основният момент там е операцията по *трансцендиране*, която ни отвежда до осъзнаването на нашата същност, до самото Битие. Самото трансцендиране има за своя отправна точка кулминацията на

научното знание; само на базата на солидно и системно такова знание е възможно да се осъществи *трансцендирането посредством крушението на мисълта*, което води до разкриване на Битието. И не е случаен фактът, че самият Ясперс счита, че всеки, който сериозно се занимава с философия, трябва да има и солидни научни знания.

Да повторим: научната ерудиция ни отвежда до осъзнаването на разчленеността на Битието, на света, на нас самите, а ние търсим единството; мисълта, в крайна сметка, претърпява *крушение*, тъй като довеждането до край на логическите операции води единствено до появата на антиномии – и тогава мисълта пропада. Именно в процеса на това пропадане, човекът екзистенциално може да надзърне към Битието. Тук Ясперс използва негативното, като го преобразува като позитивно.

Естествено тук става въпрос за *безобектно (неинтенционално) осъзнаване, което обаче води впоследствие до сигурността на самото преживяване*; ние се уверяваме посредством това осъзнаване, но то не е съзнание за даден обект, а по-скоро интуитивно, респ. екзистенциално предчувствие, прозрение или усет, респ. усещане. Неинтенционалността на преживяването не позволява познание по отношение на него, а само *интуитивно-перцепторна увереност* под формата на *чисто осъзнаване*. Става въпрос за „фрагментарна, но недвусмислена визия [vision] за единството на Битието“ (P. Tillich, цитиран в Olson, 2008, p. 197; превод мой).

Тук бихме искали да поясним концепцията на Ясперс за университета. В духа на горното методологично съотношение, според Ясперс, „Разделенията на естествените науки [Naturwissenschaften] и науките за духа [Geisteswissenschaften], въпреки че са оперативни дистанцирани и, следователно, необходими, трябва винаги да остават в *постоянна комуникация*“ (ibid., p. 210; превод и акцент мой).

Глава 3

В тази глава сме използвали резултатите, получени от изследванията в Глава 1 и Глава 2. По отношение на методиките, използвани тук, ние се базираме на важния принос на немския автор Н. Kick, който вижда *описателно-феноменологичния и херменевтично-разбирающия* подход като неспособни да обхванат адекватно цялото, което живата динамика на човешкия живот представлява; затова той предлага да се

приложи т. нар. *процесуално-динамичен подход*, който обединява гореспоменатите два метода и ги надгражда (Kick, 2015/2020, p. 21).

Процесуално-динамичният подход акцентира върху динамиката на даден процес; за да се приложи адекватно този метод, предварително е необходимо да се приложи т. нар. *структурно-функционален подход*, т. е. да се отграничат структурите и техните функции. Познават ли се веднъж основните закономерности на структурите и съответстващите им функции, вече може проблемът да бъде изследван, т. е. да се изследва динамиката в промените на стойностите на структурите и функциите. Ако се остане на това ниво, получената схема би останала твърде абстрактна по своята същност; затова именно впоследствие трябва да се приложат както феноменологичният, така и херменевтичният подход; всъщност всяка стъпка в последните два подхода, за да бъде оптимална, трябва да върви заедно диалектически и да съответства на стъпки от процесуално-динамичния и структурно-функционалния подход в една диалектическа спирала с центробежно движение.

В заключение: „Процесната динамика е способна да се свърже с концептуалните основи, развити от структурната динамика, и също така с репертоара от антропологично, психологическо и психопатологично знание, което е налично там. Развитата концептуална основа на структурната динамика ни позволява да считаме знанието от областта на антропологията в по-диференциран вид. Това позволява да се достигне до по-чисто виждане на конгруентностите и разликите между патологичните процеси и художествената работа“ (ibid., p. 22; превод мой). В съкратен вид, схемата на Kick е следната (адаптирано по: ibid., p. 23):

- I. **Предкритически период:** наличен е стрес; може да се стигне до трансформиране на определени ценности с цел уравнивяване
- II. **Критическа фаза и гранична ситуация:** когато стресът се окаже твърде силен за субекта, тогава се разгръща и манифестира гранична ситуация; последната е срив или „динамично дерайлиране“

Ш. **Посткритическа фаза:** изходът може да е в посока психопатология (и деструкция) или в посоката на конструктивно трансформиране на претърпелия крах светоглед, респ. ценности; стоенето пред тези две алтернативи характеризира т. нар. от Ясперс *conditio humana*; човекът се изправя пред екзистенциален избор на адекватни и оптимални ценности

Приложен към граничните ситуации, този подход ни разкрива „структурния конфликт между личността и ситуацията“ (ibid.). Той се изследва в екзистенциална, психологическа и биографична перспективи като „криза“, като „динамично дерайлиране“. Граничните ситуации са своеобразен човешки конфликт, най-човешкият конфликт на ценности и ценностни системи, респ. светогледи. Превъзможването на кризата предполага критична оценка на настоящите ценности, съпоставянето им с действителността, същностни и съществени промени в ценностите по един творчески начин така, че да се изгради нова ценностна система, респ. светоглед, които да позволят последващото адаптиране, отражение и реагиране на средата по един по-адекватен, по-оптимален начин, едно по-адекватно уравнивяване със средата, което никога не се достига пълно и затова процесът на уравнивяване продължава толкова време, колкото е жив индивидът (Мечков, 1970). По този начин граничните ситуации се явяват като „конфронтационен коректив“ и „възможност за пренастройка на целите в процеса на развитие на нови ценности“ (Kick, 2015/2020, p. 21; вж. Schrag, 1971, p. 187).

В един по-общ план, следователно, в такова изследване могат да се комбинират философски (феноменологически) и научни (психологически) методики. Голям интерес би представлявало изследване на възможните отделни преживявания по време на граничните ситуации и изграждането на въпросници (качествено изследване), които да измерват процента на наличие, респ. неналичие на бъдеще в гранична ситуация. Към това би могло да се прибави и корелационен анализ в научен дух (неврофеноменология, неврофилософия), а именно: кое от психо-соматичния комплекс корелира с преживяванията по време на гранични ситуации.

2. Актуалност и мотивация

Нашето мнение е, че обект на изследване, както в науката, така и във философията, трябва да бъдат най-вече най-актуалните и най-важни проблеми, които се характеризират с широки практически последици. Затова, при избора на изследователски проблем, ние се водим именно от този принцип. Според нас, граничните ситуации по Карл Ясперс са феномени, които са свързани с истински човешкото, със същността на човека. Те се характеризират с огромни практически последици и следствия. Като непсихопатологически феномени, те могат да се проявят (манифестират) в хода на живота у всеки един човешки индивид.

Граничните ситуации са тясно свързани със светогледа на индивида. Същност, граничните ситуации са *опасности* (или *стимули за ревизия*) за установения наличен и актуален светоглед на индивида и, като такива, те разкриват две възможни алтернативи, а именно: или да способстват за преоценка (и последващо изменение, респ. адаптация) на светогледа с оглед актуалната действителност, или за манифестирането на пълна дисфункция на актуалния светоглед.

Както споменахме, на български език не са преведени основните философски трудове на Ясперс – „Философия“ (1932 г.) и „Von der Wahrheit“ („За истината“) (1947 г.). В преведените на български език трудове на Ясперс, понятието за гранични ситуации е споменато само мимоходом; съществена и дълбока дискусия не е налична. Що се отнася до световното ниво, днес има твърде малко учени и философи, които доразвиват или поставят под критика концепцията за граничните ситуации на Ясперс. Ние успяхме да установим само един труд, който е тясно свързан с настоящето изследване на динамиката на креативността във феномена „гранична ситуация“ – книгата „Border Situations – Crises – Postcritical Creativity: Karl Jaspers and Processdynamic Perspectives“ на немския автор Н. Kick (2015/2020). Този труд се занимава повече с динамиката на ситуационния човешки живот (битие-в-ситуации), отколкото със самата креативност; креативността Kick разглежда главно в направление на философската етика.

Ревизията, преоценката и изменението на светогледите, по дефиниция, предполагат креативност. Затова ние смятаме, че креативността е ключова по отношение на последиците от преживяванията на гранични ситуации. Самият проблем за граничните ситуации е, така да се каже, вечен. Днес, в ерата на технологията и науката, човечеството все по-често навлиза в гранични ситуации, които не се ограничават до определени индивиди, а касаят цялото човечество, както стана ясно от световната пандемия от Ковид-19.

Именно затова ние считаме, че както една критична ревизия на концепцията, така и нейното доразвиване, са крайно необходими в наши дни. Тук не става въпрос само за философска дискусия, а за колаборация между науката и философията. Проблемът е интердисциплинарен с крупни *транслационни* (практически) аспекти и последици. Следователно, проблемът е не само актуален и значим, но, бихме казали, дори и спешен. Поради тази причина ние взехме решението да изследваме проблема интердисциплинарно. Нашето мнение е, че това, всъщност, е най-спешният проблем, който се нуждае от адекватно решение или поне пояснение, защото съдбата на човечеството зависи от него.

3. Предмет и обект на изследване

Предметът на настоящето изследване е т. нар. Existenzphilosophie (философия на Existenz) на Карл Ясперс. *Обектът* на настоящето изследване е концепцията за граничните ситуации. Към предмета ние прибавяме свързаните релевантни и съответни *научни аспекти*. Изследването по своята същност е *интердисциплинарно*.

4. Понятиен апарат

За максимална точност на изложението, тук ние ще се позовем на работата на L. Lefebre, която, по своята същност, представлява списък с основните понятия във философията на Карл Ясперс. Ние сме избрали само най-релевантните понятия, като сме превели директно дефинициите на основните понятия, които Lefebre е събрал от трудовете на самия Ясперс, както и от вторичната литература по темата (1957, pp. XVI-XXVI⁶; превод мой).

- ❖ **Битие** (нем. *Sein*): Битието не е производно на нас самите; то не е просто тълкуване. Напротив, чрез своя собствен стимул, то ни кара да тълкуваме, като не позволява никога нашето тълкуване да е задоволено [напълно].
- ❖ **Шифър** (нем. *Chiffer/Chiffre*): Метафизичната обективност се нарича шифър, защото тя не е сама по себе си Трансценденцията, но е езикът на Трансценденцията.
- ❖ **Комуникация** (нем. *Kommunikation*): Процесът, в който Азът става самия себе си по отношение на другия Аз. Той се осъществява единствено от човек към човек в пълна взаимна реципрочност.
- ❖ **Съзнанието-като-такова** (нем. *Bewusstsein überhaupt*): Един от четирите модуса на Битието, които ние сме. Широкообхватното съзнание, в което всичко, което може да бъде познато, разпознато и интендирано [интенционалност] като обект.
- ❖ **Всеобхватното** (нем. *Umgreifende*): Или Битието в себе си, което ни обгражда, или Битието, което ние сме. Това, което не е нито обект, нито акт на мисълта (субект), но съдържа и двете в себе си. Това, в което всеки определен хоризонт е включено като нещо абсолютно широкообхватно, което вече изобщо не е видимо като хоризонт.
- ❖ **Съществуване** (нем. *Dasein*): Един от модусите на Битието, което ние сме. Намирането на себе си от страна на Битието, изразено като: „Аз съм тук“/“Ние сме тук“. Конкретният физио-психологичен индивид.
- ❖ **Existenz**: Един от четирите модуса на Битието, което ние сме. Бъденето на Аз, който е суспендиран между себе си и Трансценденцията, от която то получава своето битие и на

⁶ Lefebre, L. (1957). GLOSSARY TRANSLATIONS and DEFINITIONS of terms used by JASPERS. In: P. Schlipp, *The Philosophy of Karl Jaspers*, pp. XVI-XXVI. New York: Tudor Publishing Company.

което то се основава. Това, което никога не става обект, източникът, от който произтичат неговото мислене и действия.

- ❖ **Екзистенциално пояснение** (нем. *Existenzerhellung*): Сигурността в мисълта на пробива през световното съществуване. Пояснението на потенциалните възможности, които са отворени за човека посредством апела към тях.
- ❖ **Крушение** (нем. *Scheitern*): Безплодността на всички усилия да се достигне, от крайна основа като съзнанието-като-такова или дори от самодостатъчната Existenz, до задоволителен достъп до Битието, тоест достигането до абсолютното.
- ❖ **Феноменология** (нем. *Phänomenologie*): Илюстративното представяне на индивидуалното преживяване; емпиричен метод, който цели определянето на преживените ментални състояния.
- ❖ **Философска вяра** (нем. *Philosophischer Glaube*): Вяра, която комуникира себе си в мисленето на разума.
- ❖ **Разум** (нем. *Vernunft*): Това, което отива отвъд всички граници, въздесъщата нужда на мисълта, която не само улавя това, което е универсално валидно и е *ens rationis* в смисъла на битие, закон или принцип на подредба на даден процес, но също така донася светлина на Другия/Другото, стоейки преди абсолютно противорационалното, докосвайки го и също така довеждайки го в съществуването.
- ❖ **Себесъзнание** (нем. *Innesein*): Философски акт, който цели постигането на яснота по отношение на себе си, който иска да комуникира и който се стреми, поради тази причина, да стане разбираем и да задържи самоконтрола си дори и в своите крайни граници.
- ❖ **Дух** (нем. *Geist*): Един от модусите на Битието, които ние сме. Всеобхватното, което ние като съществувания сме, в чието движение на разбирането и разбраното, се реализира тоталност.
- ❖ **Трансценденция** (нем. *Transcendenz*): Един от двата модуса на Битието, което ни обгражда. Източник и цел, които лежат в Бог и от които дълбини ние единствено ставаме автентично човешки. В реалния смисъл това е Всеобхватното, което като такова е Всеобхватното на всяко Всеобхватно. В сравнение с общата Трансценденция, която принадлежи на всеки модус на „Всеобхватното“, тази Трансценденция е Трансценденцията на всички Трансценденции.

- ❖ **Трансцендиране** (нем. *Transzendieren*): Отиването отвъд (в мисълта). Специфична обективност, целяща осъзнаване на своето Всеобхватно.
- ❖ **Гранична ситуация** (нем. *Grenzsituation*): Ситуации, като фактите, че аз винаги съм в ситуации, че аз не мога да живея без конфликти и страдание, че аз неизбежно си навличам вина, че аз трябва да умра.
- ❖ **Светоглед** (нем. *Weltanschauung*): Идеи за това, което е ултимативно и цялостно у човека, както субективно като преживяване, мощ и убеждение, така и обективно като формиран свят от обекти.
- ❖ **Свят** (нем. *Welt*): Един от модусите на Битието, които ни обграждат. Битието, от което един аспект на нашата същност изгражда нищожна част, ако светът като цяло се счита за нещо, което не е в нас самите, а в което ние сме потопени.

5. 1. Приложение I⁷

	Всеобхватното	Всеобхватното
	Всеобхватното, което ние сме (<i>Das Umgreifende das wir sind</i>)	Всеобхватното, което Битието е в себе си (<i>Das Umgreifende das das Sein selbst ist</i>)
Иманентното	Съществуване (<i>Dasein</i>) Съзнанието-като-такова (<i>Bewusstsein überhaupt</i>) Дух (<i>Geist</i>)	Свят (<i>Welt</i>)
Трансцендентното	<i>Existenz</i>	Трансценденция (<i>Transcendenz</i>)

⁷ Адаптирано по: Jaspers, 1947, S. 50; Wallraff, 1970, p. 195 – Jaspers, K. (1947). *Von der Wahrheit*. München: Piper Verlag; Wallraff, C. F. (1970). *Karl Jaspers: An Introduction to his Philosophy*. Princeton: Princeton University Press.

5. 2. Приложение II⁸

Трите метафизически идеи по И. Кант и задачите на Existenzphilosophie на К. Ясперс

Теоретични обекти	Практически обекти	Включени области	Поддържащи документи	Екзистенциално начинание (<i>Undertaking</i>)
Душа	Безсмъртие	Психология	Паралогизми	Екзистенциално пояснение
Свят	Свобода	Космология	Антиномии	Светова ориентация (<i>Weltorientierung</i>)
Пълна система	Бог	Теология	Екзистенциални предположения	Метафизика

⁸ Адаптирано по: Wallraff, 1970, p. 95 – Wallraff, C. F. (1970). *Karl Jaspers: An Introduction to his Philosophy*. Princeton: Princeton University Press.

6. Цел и задачи

Целта на настоящото изследване е изследването на *динамиката на креативността във феномена „гранични ситуации“*. Всъщност, креативността може да бъде активна, най-вече, преди или след самото преживяване на граничните ситуации, тъй като по време на самото преживяване, според нас, едва ли може да се говори сериозно за истинска креативност. Ние следвахме следния план със задачи:

- 1) Дефиниция на понятието „гранична ситуация“
- 2) Общофилософско въведение в Existenzphilosophie на Карл Ясперс
- 3) Мистичното преживяване, разгледано от перспективата на Existenzphilosophie
- 4) Дискусия на връзката наука-философия, съгласно виждането на самия Ясперс
- 5) Обзор върху структурата и функционалността на психо-соматичния комплекс
- 6) Креативността в психологията, психопатологията и философията
- 7) Креативността като миниатюра на гранична ситуация
- 8) Изследване на динамиката на креативността във феномена „гранична ситуация“
- 9) Светоглед и гранични ситуации: Примерът на депресивно-песимистичен реализъм
- 10) Способи за превъзможване на преживени вече гранични ситуации, респ. подготовка за евентуално бъдещо такова преживяване
- 11) Способи за индуциране на гранични ситуации
- 12) Способи за когнитивно подобрене и съответните, свързани с тях, екзистенциални феномени и същности
- 13) Практическа феноменология – нагледен пример за живот в границите и отвъд границите на човешкото: Примерът с Емануел Сведенборг

7. Методология

Всеки обект на дадено изследване може да се изследва в трите аспекта на познанието, а именно: феноменален, корелативен и каузален (причинен) (Мечков, 1970). *Предметът* на настоящото изследване са *граничните ситуации* по Карл Ясперс. *Обектът* на настоящото изследване е *динамиката на креативността* по време на *гранични ситуации*. За да се разберат напълно самите гранични ситуации като понятие, концептуално е необходимо, детайлно и в дълбочина, да се изложат главните принципи на философията на Ясперс (Existenzphilosophie). Като методология ние сме базирали нашето изследване на следните методи: историко-философски анализ, концептуален анализ и сравнителен анализ, както и т. нар. от Ясперс „философстване в рамките на науката“.

8. Теза и теоретичен обзор

8. 1. Работна хипотеза

1) Концепцията за граничните ситуации по Ясперс може да бъде доразвита и осъвременена посредством конструктивна критика и концептуален анализ в рамките на философията. С това изследване може да бъде запълнена липсата на задълбочени изследвания върху философията на Ясперс в България;

2) Посредством неврофеноменологични и неврофилософски изследвания концепцията може, в един интердисциплинарен дух, да бъде още повече доразвита, като главното е да се установят корелатите (напр. неврофизиологични) на преживяването на гранични ситуации и, на базата на тях, да се мисли за евентуално възможни способности за превъзможване на граничните ситуации или, ако се реагира още преди началото на самото преживяване – за пълното спиране и нереализиране, респ. неактуализиране на преживяване на гранична ситуация, тоест прекрочване или заставане на границата;

3) Съществуват способности за индуциране на гранични ситуации (напр. с психотропни вещества), което би помогнало в доразвиването на концепцията за граничните ситуации и експерименталното изследване на самия феномен;

4) Възможно е да се състави, валидира и операционализира въпросник, с който могат да бъдат събрани описания на преживявания на гранични ситуации по метода на качествените изследвания, което допълнително би способствало за доразвиване на концепцията;

5) Посредством биографичния и патобиографичния анализ може да се съберат данни (описания) на вече преживени гранични ситуации, напр. чрез изследване на биографични и автобиографични текстове;

6) На базата на т. 1-5 може да се състави презентация на същността на граничните ситуации, способности за индуциране, способности за превъзможване на такива ситуации, която да информира и образова широката публика за същността на преживяванията на гранични ситуации;

7) Може да се проведе проучване, вече на базата на т. 6, за процеса на успешно, креативно справяне с една или друга гранична ситуация, както и за провала в превъзможването на граничните ситуации;

8) Следователно, като бъдеща цел ние считаме, че граничните ситуации могат да бъдат доразвити философски, да бъдат включени в интердисциплинарни изследвания и на базата на придобитите данни да се разработи програма с описания на преживени гранични ситуации и програма относно методите за справяне с граничните ситуации, да се разработят въпросници за оценяване на налична или неналична гранична ситуация, дори и степен на „граничност“.

8. 2. Теоретичен обзор

В наличната вторична литература върху философията на Ясперс, респ. концепцията за граничните ситуации, се откриват най-вече само описателни и поясняващи дискусии; затова ние считаме, че трябва сериозно да се проведе щателна конструктивна критика и да бъдат идентифицирани съществените места от философията на Ясперс, които да бъдат заздрави, както и нестабилните такива, които впоследствие биха могли да се доразвият, осъвременят и да придобият стабилен статус. Това означава, че вторичната литература се състои почти изцяло от теоретични анализи. Ние успяхме да намерим един труд на Gieder (2009), в който се критикува конструктивно концепцията за граничните ситуации⁹, и още един друг труд на Kick (2015/2020)¹⁰, в който се обсъжда практическата значимост и приложение на знанието за граничните ситуации.

⁹ Grieder, A. (2009). What are Boundary Situations? A Jaspersian Notion Reconsidered. *Journal of the British Society for Phenomenology*, 40(3), 330-336.

¹⁰ Kick, H. A. (2015/2020). *Border Situations – Crises – Postcritical Creativity: Karl Jaspers and Processdynamic Perspectives*. Vienna & Zurich: Lit Verlag.

9. Описание на главите

Глава 1: Понятието „гранична ситуация“ в екзистенциалната философия на Карл Ясперс

В тази глава се анализира понятието „гранична ситуация“ в рамките на философията на Карл Ясперс или т. нар. *Existenzphilosophie*. Става въпрос не за вид екзистенциална философия, а за философия на Existenz. Разгледани са в детайли основните понятия на *Existenzphilosophie*, а именно: *Всеобхватно*, *Existenz*, *Transcendenz*, *Разум*, *Операцията „трансцендиране“*, *Крушение* и *Философска вяра*. Понятието „гранична ситуация“ е дискутирано, от тази перспектива, в следните главни точки: *Същност*, *Кой попада в гранична ситуация?*, *Методи за превъзможване* (вж. Глава 3), *Гранични ситуации и психопатология*, *Видове гранични ситуации* и *Навлизане в гранични ситуации*. Разгледано е и понятието „мистично преживяване“ в рамките на Ясперсовата *Existenzphilosophie*. Приведени са голямо количество цитати от основните трудове на Ясперс (от преводите от немски на английски език), които не са преведени на български език и които сами по себе си представляват една *миниатюрна антология на Ясперсовата Existenzphilosophie*.

Глава 2: Науката на психо-соматичния комплекс срещу философското съзнание

В тази глава изложението включва главно дискусията на научни понятия и концепции, но са дадени и редица философски такива. Ясперс е считал, че за философстващия са от ключово значение наличните обширни научни познания. Това е така поради факта, че самата *Existenzphilosophie* или *философската светова ориентация*, така да се каже, надгражда научния светоглед или т. нар. от Ясперс *научна светова ориентация*. Поради този факт, главата започва с дискусия върху отношението, взаимовръзката и взаимоотношението между науката и философията. След това в детайли е анализирано понятието „съзнание“, както от научна, така и от философска перспектива. На читателя се предоставя и кратка научна дискусия върху функционалността на човешкото съзнание и човешката психика в норма и в патология; тук е включено и изложение върху т. нар. механизми за психична защита

по А. и З. Фройд. Главата завършва с кратко изложение на главните постановки в когнитивната наука, вкл. и афективната наука: възприятие, познание, емоции и деятелност. Включено е и изложение, което представлява кратко въведение в основите на функционалната невроанатомия, както и основните принципи на невро-и психофармакологията. Емоционалността или афективността е разгледана и от философска перспектива в лицето на т. нар. екзистенциални чувства. Главата завършва с кратко, но богато изложение върху психологията и философията на креативността.

Глава 3: Динамика на креативността във феномена „гранична ситуация“

Тази глава се базира на Глава 1 и Глава 2, като представлява синтез между двете глави. Фокусът е върху *динамиката на креативността*, която се анализира в рамките на преживяванията на гранични ситуации. Приведен е списък с възможните методи за превъзможване на граничните ситуации, който е далеч по-пълен от този, представен в съответната секция в Глава 1. Разгледан е случаят със SARS-CoV-2 като актуална световна гранична ситуация. Впоследствие се въвежда понятието „миниатюра на гранична ситуация“, което представлява смес между креативността като процес (и черта) и граничните ситуации – самата креативност се разглежда като миниатюра на гранична ситуация. Към всичко това, ние сме привели и следните дискусии (като вид практическо приложение на знанието за граничните ситуации): Логотерапията на Виктор Франкъл (и изобщо екзистенциалната психотерапия) като метод за превъзможване на граничните ситуации, Феноменология на психеделичното състояние (като метод за превъзможване на гранични ситуации и като метод за индуциране на гранични ситуации, респ. мистични преживявания), Видовете светогледи и граничните ситуации – в частност т. нар. от нас Депресивно-песимистичен реализъм, Философията на човешкото когнитивно фармакологично подобрене – Фармакометафизика и граничните ситуации, Екстазната аура като мистично преживяване при епилепсията на Достоевски и граничните ситуации (вж. секцията за мистичното преживяване в Глава 1), Метафизиката на душата като

парафрения на психиката – случаят на Емануел Сведенборг – граничните ситуации и обективацията на езика на Трансценденцията.

10. Заключение и перспективи

1/ Научни изследвания на граничните ситуации. Граничните ситуации са, може би, най-човешкият момент у човека; те са реална действителност олицетворена от т. нар. *преживяване на границата*; въпреки че по правило като екзистенциални преживявания те не могат да бъдат обективирани, защото са изцяло субективни преживявания, това не означава, че не могат да бъдат изследвани изобщо (по индиректен начин); всъщност *екзистенциалното е вплетено в едно с психологическото в цялото на преживяването*; затова ние считаме, че е възможно граничните ситуации да бъдат изследвани *постфактум*, напр. посредством *качествени методики*, като *въпросници*, чрез които да се „филтрират и дестилират“ основните феноменологични елементи на такъв тип преживявания; те могат и да бъдат *изкуствено индуцирани посредством фармакологични психозомиметични вещества* и така да се разработи експериментален модел на гранични ситуации, които да бъде сравнен с естествените преживявания на гранични ситуации; екзистенциалният елемент може да придобие формата на *наратив* в рамките на качествени изследвания, а психологическото може да бъде напълно научно изследвано и да се прокара и поясни границата между двата типа преживявания. Следователно, *научното изследване на механиката на динамиката на психо-соматичния комплекс се явява добавка към всеки опит за изследване на екзистенциалните преживявания – т. нар. преживяване на границата*. На базата на такива типове изследвания могат, впоследствие, да се разработят методики за превъзможване на навлизането в гранична ситуация, респ. настояща гранична ситуация и на преживяна вече гранична ситуация и нейните последици. Всичко това може да се включи като „информационен пакет“ или „информационна визитка“ в *просветна дейност в широки мащаби*. Информираността, наличният предходен опит, силата на волята и нивото на осъзнаване са основите за едно екзистенциално обучение, респ. възпитание,

съзнание и осъзнаване. Следователно, тази философска концепция има дълбоки транслационни, респ. практически перспективи.

2/ Кой навлиза и кой не навлиза в гранични ситуации. Разбира се, не всеки човек навлиза в гранична ситуация и не всеки преживява граничните ситуации в еднаква степен и интензитет; именно затова не може да се състави *обективна онтология или система*, а може само да се събере *колекция от описания* на такива преживявания от първо лице. Както самият Ясперс посочва, има хора, за които граничните ситуации като че ли не съществуват. На базата на разграничението между индивидите, които не преживяват гранични ситуации и тези, които преживяват такива, може да се направи сравнителен анализ по множество параметри и да се изведат корелати на преживяванията, респ. готовността за навлизане в гранична ситуация. Тези корелати могат да се използват, съгласно концепцията за „екзистенциалната уязвимост“, за откриване на индивиди с готовност за навлизане в такива ситуации. Впоследствие могат да се разработят методики (експериментални) за откриването на налична или латентна готовност за навлизане в гранични ситуации у всеки един човек. Този тип изследване едва ли би се характеризирал с 100% точност, но на базата на усъвършенстване и трупане на опит може да се операционализира и да достигне висока степен на ефективност, тоест на точност.

3/ Динамика на преживяването по време на граничните ситуации. Трите периода (предкритичен, критичен и посткритичен) се основават на *закономерността за динамиката на психиката* – т. нар. *актуализационни-деактуализационни процеси* и на *циклите възприятие-познание-действие*. В тази динамика психиката непрестанно зарежда нови и нови съдържания в работната памет, респ. в субективното преживяване, и непрестанно дезактуализира („разтоварва“) неактуални съдържания в работната памет,

респ. в субективното преживяване. В норма, тази динамика е адекватна и своевременно на обстановката, респ. обстоятелствата във външната среда, както и на тези от вътрешната среда на организма. Тези актуализационни-дезактуализационни процеси се отнасят както до психологическото съдържание, така и до екзистенциалното такова. *Психическо разстройство* (не в смисъла на душевна болест), а като психическо дерайлиране, възниква, когато тези процеси станат неадекватни на действителността – или неадекватно зареждане, или неадекватно „разтоварване“ (дезактуализация) на съдържания в работната памет, или зареждането, респ. „разтоварването“ на изопачени съдържания на съзнанието в работната памет. Тогава настъпва психическа неуравновесеност и психична дезинтегрираност, които могат да ангажират психични защити, които вторично да задълбочат тези състояния. Закономерностите в тези процеси са зависими от *циклите на възприятие-познание-действие*. Тези процеси са интимно взаимосвързани със степента на интегритет на личността, психиката, на Аза. Тези процеси на актуализация-дезактуализация и циклите възприятие-познание-действие са функции на психо-соматичния комплекс, тоест неговата интимна механика. Спирането само върху механистичния аспект на тази механика не е достатъчно; нужно е тя да бъде видяна във функционалното отношение на целостта на психо-соматичния комплекс, а не само в механизмите, които съставят цялото. Посредством екзистенциалното пояснение (вкл. и екзистенциалната комуникация) индивидът може да поясни *потенциалните възможности, които всяка ситуация съдържа в себе си и да реализира част от тях* (реализацията на всички възможности е невъзможна). Само тогава, индивидът става себе си и става автентичен, тоест той израства. Процесите на актуализация-дезактуализация и циклите възприятие-познание-действие могат да бъдат обяснени, описани и разглеждани в рамките на когнитивната наука – *вътрешни модели на действителността*. Степента на съответствие между модела и действителността гарантира, че обучението е било ефективно;

всяко несъответствие трябва да не се разглежда като грешка, а като указание за подобрене (поправяне на грешката, респ. на вътрешния модел). Динамиката на опресняването на модела посредством ученето характеризира същността на човешката психика (*принцип на равновесието или хомеостазата*). Пълно равновесие никога не се постига на практика (К. Мечков). Несъответствието представлява „значимост“, която в норма се използва от психо-соматичния комплекс за „сверяване“ на модела с действителността, за реализирането на обучение. Стойността „значимост“ играе ролята на пътеводен знак за индивида – тоест тя индикира наличието на обект или събитие в ситуацията, които потенциално са значими за личността в рамките на настоящия функциониращ вътрешен модел на външната действителност. Накратко: интердисциплинарната наука за психо-соматичния комплекс (в лицето на съвременната когнитивна наука) може да поясни както процесите на актуализация-деактуализация, така и циклите възприятие-познание-действие. Те са психологически феномени; въпреки това, посредством едно негативно елиминиране, могат на базата на тях да се открият екзистенциалните феномени, те да се изследват (само от самия субект) и да се направят както по-ясни, така и по-осъзнати.

4/ Философия на здравето. В психиатрията и в медицинската, респ. клиничната психология, освен фармакотерапията и психотерапията, съществени са т. нар. *психохигиена* и *психопрофилактика*, както и т. нар. *психофармакосанація*, в рамките на т. нар. *превантивна психиатрия*. Философията на здравето или валеология (науката за здравето) по дефиниция са свързани и с *преживяванията на границата* (гранични ситуации). Ние смятаме, че и двете области биха се обогатили от една дискусия върху граничните ситуации от перспективата на философията (не антропологията) на здравето.

5/ Философска педагогика и философска хигиена: Екзистенциална зрелост. В този ред на мисли може да се говори за своеобразна „екзистенциална хигиена“ и „екзистенциално възпитание/обучение“. Тя би включвала: 1) отграничаване на психологическото от екзистенциалното и 2) поясняване на екзистенциалното. Екзистенциалната хигиена, тогава, би имала за свои корелат „екзистенциалната зрелост“ на субекта. Тази хигиена включва както позитивното – това, което може да бъде преживяно – така и негативното – самите граници на възможното. Следователно, екзистенциалното пояснение (Existenz), вкл. и екзистенциалната комуникация и философската вяра (вярата на Разума), се явяват главните „методи“ на екзистенциалната хигиена и екзистенциалната зрелост. Тук ние включваме и педагогическите *възпитание, самовъзпитание, превъзпитание и самопревъзпитание*. Екзистенциалната зрелост на всеки индивид и на човечеството като цяло ще е функция на реакциите срещу гранични ситуации и успеваемостта при превъзможването им. Тази своеобразна хигиена би имала като резултат *повишаването на осъзнатостта на самия субект за екзистенциалното*. Посредством *фармакометафизиката* самото преживяване може да се стимулира, като то може да придобива все по-осъзната и все по-чиста форма. Тук ние акцентираме върху голямата роля на т. нар. *депресивно-песимистичен реализъм*, на базата на който субектът може да „отрезнее“ от илюзии от всякакъв вид, да схване същественото и на базата на тях да се върне с нови сили в борбата, тоест в живота. Следователно, знанието (предварителна информираност) за граничните ситуации в комбинация с наличен предходен опит в рамките на екзистенциалната хигиена и екзистенциалното възпитание/обучение, както и приложението на резултатите от научни изследвания (в типа описан по-горе) могат да спомогнат за изграждането на *стабилни психика, светоглед и вяра* у хората. Знанието и опита за граничните ситуации корелират със степените на наличие на *воля* и наличие на *осъзнатост*, които се явяват необходими елементи за успешното справяне,

респ. превъзможване на граничните ситуации по креативен (творчески) начин – т. нар. *изкуство на живота* или *изкуство да се живее*.

Изкуството на живота, поради своята безкрайна комплексност, изисква *интердисциплинарен подход* в изследванията. Като потенциални методи ние съставихме следната класификация (базирана на нашето собствено изследване): 1) *Екзистенциално пояснение и екзистенциална комуникация*, 2) *Философска вяра и Разум*, 3) *Мистични преживявания*, 4) *Фармакометафизика и потенциране на креативността*, 5) *Психеделници и т. нар. afterglow ефект*, 6) *Екзистенциална психотерапия*, 7) *Религиозност* и 8) *Воля за смисъл* (по В. Франкъл).

Изкуството на живота, следователно, съгласно нашето виждане, се опира на редица ефективни екзистенциални фактори, а именно: *екзистенциално пояснение, екзистенциално осъзнаване, екзистенциална комуникация, екзистенциална хигиена, екзистенциално възпитание и екзистенциални избори*. Само на базата на пълнокръвна зрелост на личността в екзистенциален аспект може да се постигне пълнокръвен живот. Тук, както е видно от изложението до момента, не става толкова въпрос за *търсене на помощ* (напр. от психотерапевт), а по-скоро за *методи на личностно израстване*, за „справяне“ с трудностите от екзистенциален порядък в живота („рецепта за най-успешно справяне“ не съществува; съществуват само потенциални възможности, чиито последствия никога не могат да бъдат изцяло предвидени). Пречките в живота са нормални явления и трудностите в тяхното превъзможване не са психопатология, а са недостатъчна *екзистенциална ерудираност*, водеща до *екзистенциални преживявания с негативна емоционална валентност*. Следователно, психотерапията не трябва да решава буквално даден проблем на даден човек в дадена ситуация, а единствено може, на базата на екзистенциални пояснение и комуникация, да пояснява

потенциалните възможности, да увеличава тяхното осъзнаване и разбиране, и само така, индиректно, да подпомага дадената личност при взимането на екзистенциални решения. Никой не може да взема решения вместо нас, ние самите трябва да го направим и лично да преживяваме в дълбочина всяка нова ситуация и явление. Така, в смисъла на *логотерапията* на В. Франкъл, смисълът е нужен на човека, но той не може да бъде даден наготово отвън, той трябва да бъде открит посредством индивидуалните действия на субекта. Наличният намерен смисъл гарантира далеч по-мощни съпротивителни сили срещу препятствията в живота. На базата на открития смисъл, човекът може да се бори докрай с препятствията и със страданието в живота. Само така той може да съзрее, както психологически, така и екзистенциално. Само зрелият човек, в този смисъл, е един обучен и екипиран войн, който отива подготвен на бойното поле и действа само тогава, когато е нужно да се действа. Следователно, според резултатите от нашето настоящо изследване, не само научните (психологически) познания помагат за израстването на личността, но и философското лично образование и запознатост. Тъй като философията може само да пробуди даден индивид към осъзнатост, самият индивид трябва да преживее лично описваното в теоретичен план от философията. Затова, философията като дейност, разбрана от Ясперс, се отъждествява с лична ангажираност, вътрешно движение и вживяване. Така тя не може да се учи, подобно на научното знание, а може само да се практикува повече или по-малко ефикасно.

7/ Психични защити и гранични ситуации. Важен друг аспект представлява връзката между т. нар. *психически защити* по А. и З. Фройд и *реакциите* срещу, респ. *справянето с граничните ситуации*. Психотерапията има своята потенциална теоретична роля в изследването на граничните ситуации, както и практическа роля в тяхното превъзможване, респ. осъзнаване. Психическите защити изпълняват временна роля на защита, но в дълговременен план те

трябва да бъдат осъзнавани, разбираани и коригирани от самия индивид. Само тогава се гарантира, че той израства личностно. Човек не трябва да става роб на дисфункционални (неактуални, неадекватни) психически защити, които са били първоначално ефективни, но впоследствие са декомпенсирани поради психично „безхаберие“, незаинтересованост и липса на лично ангажиране. Психическите защити защитават от потенциални или актуални травмиращи, застрашаващи или водещи до дистрес преживявания, обекти, ситуации и явления; те обаче са автоматични механизми. Затова, необходимо е наличният светоглед, респ. използваните психични защити да бъдат непрестанно опреснявани (актуализирани, осъвременявани), за да се избегне декомпенсирането, респ. достигането на дисфункция на защитните механизми на психо-соматичния комплекс. Светогледът тук е свързан с психичните защити в понятието „ценности“ – светогледът е изграден от ценности, а психичните защити защитават тези ценности. Тук съществена роля играят *екзистенциалната хигиена* и *екзистенциалната педагогика*. Граничните ситуации не трябва да се разбират като *провал* или *грешка*, а като *възможност за корекция* и *источник на осъзнаване*. Само на базата на тях може индивидът да прави екзистенциални избори, които да са ефективни, тоест с положителни практически последици в бъдещето.

8/ Динамика на креативността във феномена „гранична ситуация“.

Първо, трябва да се изучи из основи динамиката на креативността в норма и след това да се сравни с динамиката на креативността в граничните ситуации. Според нас, най-податливи на креативна обработка са най-вече предкритичният, но и посткритичният период. В първия, при адекватна намеса може да се попречи и елиминира напълно манифестирането на актуална гранична ситуация. Във втория – след предхождащо такова преживяване – индивидът намира разрухата на своя светоглед и, бавно, малко по малко, той, ако иска да се съвземе и стабилизира, трябва да изгради нов

светоглед или да „закърпи“ стария така, че да съответстват на новото, което е било причината за преживяването на гранична ситуация на първо място. Следователно, бихме определили първия период – като занимаващ се с превенцията на манифестирането на гранични ситуации, а втория – като терапия след претърпяна предходна криза (актуална гранична ситуация). Постановката е едновременно красива и сложна. В най-прост вид тя придобива следната форма: т. нар „ръководство за употреба“ на психосоматичния комплекс (по аналогия с тези на електрическите уреди и техника) представлява комбинация от знания, волева мощ и осъзнаване (в случая на екзистенциалното у човека); такова ръководство може да се извлече от живата действителност, от опита на всички хора. Тогава чак може да се изгради една адекватна философия на живота, в която индивидът, като добавка към цялото образование и възпитание, което получава, ще бъде обучен и с нещо, което ние лично бихме нарекли „Ръководство за висше екзистенциално пилотиране на човешкото същество“. То ще предоставя знания и умения за възможното в рамките на екзистенциалното, както и границите на екзистенциалното. Бихме казали, че независимо от своята професия, човекът по линията на своята същност, по аналогия с Ж.-Ж. Русо в „Емил или За възпитанието“, ще трябва първо да съзрее като човек (с неговите пълнокръвни психологически и екзистенциални преживявания). Чак тогава може да се очаква настоящият свят да се измени коренно, да се сбъдне това, което пиеше в редица утопични виждания за бъдещето на човечеството. Чак тогава може да се реализира идеалът за човешко съжителство, който самият Ясперс набелязва в книгата си „Атомната бомба и бъдещето на човечеството“ (1958 г.) – човешка кооперация, базирана на Разума. Ясперс би казал: „Човек става това, което направи от себе си и ситуацията“. Накратко: „Задачата на човек, пълното измерение на свободата, е възможността да се реагира креативно на проблемите от даден живот. Това се случва именно, когато концептуалната мисъл достига границата си и позволява на Existenz да се прояви“ (O’Conner,

1988, p. 116; превод мой). Задачата включва главно подготовката за екзистенциална възможност за среща с Трансценденцията (ibid., p. 125).

11. Приноси

В хода на дисертационния труд ние успяхме да достигнем до следните важни приноси (като знание) както за научната, така и за философската общност:

- 1) Представяне в детайли на цялостната философска система на Ясперсовата *Existenzphilosophie* на български език
- 2) Представяне в детайли на концепцията „гранични ситуации“ в рамките на Ясперсовата *Existenzphilosophie* на български език
- 3) Представяне на мнението и отношението на философията на Ясперс по отношение на мистичното преживяване на български език
- 4) Представяне на дискусията, която Ясперс развива, за отношението и взаимоотношението между наука и философия на български език
- 5) Изследване на динамиката на креативността във феномена „гранична ситуация“
- 6) Представяне на способи за превъзможване на граничните ситуации
- 7) Дефиниране на креативността като миниатюра на гранична ситуация
- 8) Изложение на логотерапията, респ. екзистенциалния анализ на Виктор Франкъл и техните отношения към концепцията за „граничните ситуации“
- 9) Изложение на феноменологията на психеделичното (психозомиметичното) състояние на български език и сравнителен анализ между него и преживяванията на гранични ситуации

12. Научни публикации по темата на дисертационния труд

- ❖ Димков, П. 2018. **Метафизиката на душата като парафрения на психиката: Емануел Сведенборг.** *Неврология и психиатрия – ЦМБ към МУ-София*, 49(2), 45-64.
- ❖ Димков, П. 2018. **Депресивно-песимистичен реализъм: Ролята на афективността в динамиката на рационалното мислене при депресията.** *Българско списание за психиатрия*, 3(2), 129-139.
- ❖ Dimkov, P. 2018. **The Genius of Creativity and the Creativity of Genius: The Neuro-Dynamics of Creativity in Karl Jaspers and Sigmund Freud.** *Journal of Genius and Eminence*, 3(1), 66-75. <http://dx.doi.org/10.18536/jge.2018.04.3.1.06>.
- ❖ Dimkov, P. 2019. **The Philosophy of Human Cognitive Pharmacological Enhancement: The Genesis of Pharmacometaphysics.** *Философски алтернативи*, 2019/2, 62-83.
- ❖ Dimkov, P. 2019. **Ecstatic Aura as Mystical Experience in Dostoevsky's Epilepsy.** *Balkan Journal of Philosophy*, 11(1), 65-74. <http://dx.doi.org/10.5840/bjp20191118>.
- ❖ Димков, П. 2019. **Темпераментната типология на Ернст Кречмер и креативността: Опит за невробиопсихологично обяснение и философско пояснение.** *Българско списание за психиатрия*, 4(2), 45-51.
- ❖ Dimkov, P. 2019. **An Excursion into Philosophy and Psychology of Creativity.** *Knowledge – International Journal*, Vol. 30.5, 1313-1317.
- ❖ Dimkov, P. 2019. **Large-scale Brain Networks and Freudian Ego.** *Psychological Thought*, 12(2), 162-175. <https://doi.org/10.5964/psyc.v12i2.328>.
- ❖ Dimkov, P. 2019. **Creativity as a Miniature of a Boundary Situation.** *Open Journal for Studies in Philosophy*, 3(2), 37-44. <https://doi.org/10.32591/coas.ojsp.0302.02037d>.
- ❖ Dimkov, P. 2020. **Emotion Functioning and Thought Control over Emotions and Stress.** *Годишник на Катедра по философски и политически науки, Том IX*, сс. 89-114, Философски факултет, Югозападен университет „Неофит Рилски“. Университетско издателство „Неофит Рилски“.
- ❖ Димков, П. 2020. **50 години след Карл Ясперс.** *NotaBene*, 48.

- ❖ Dimkov, P. 2020. **The Concept of Self in Eastern and Western Philosophy**. 5th *International e-Conference on Studies in Humanities and Social Sciences (5IeCSHSS): Conference Proceedings*, pp. 197-204. Belgrade: Center for Open Access in Science. <https://doi.org/10.32591/coas.e-conf.05.17197d>.
- ❖ Dimkov, P. 2020. **Karl Jaspers' Boundary Situations and Psychopathology: Alike or Distinct?** *Evidence-based Psychiatric Care*, 6, 167-171. <https://doi.org/10.36180/2421-4469-2020-29>.

13. Библиография на автореферата

Векилов, Г. (1978). Психо-физиологичната проблема. В: Г. Векилов & Г. Гиргинов, *Философски въпроси на биологията и медицината*, Том 7, сс. 26-42. София: Медицина и физкултура.

Векилов, Г. и сътр. (1982). *Диалектически материализъм*. София: Медицина и физкултура.

Мечков, К. (1970). Някои основни принципи на психогенезата. В: Векилов, Г. & Гиргинов, Г. (Ред), *Философски въпроси на биологията и медицината*, сс. 94-116. София: ДИ „Медицина и физкултура“.

Страсман, Р. (2001/2004). *ДМТ: Молекулата на духа*. София: НСМ Медиа.

Хусерл, Е. (1958/1996). *Увод във феноменологията*. София: Eurasia Academic Publishers.

Хусерл, Е. (1973/1996). *Картезиански медитации и парижки доклади*. София: Eurasia Academic Publishers.

Chung, Y.-D. (2008). Jasper's Interpretation of Lao-Tzu. In: K. Salamun & G. J. Walters (Eds.), *Karl Jaspers' Philosophy: Expositions and Interpretations*, pp. 313-321. New York: Prometheus Books.

Churchland, P. (1986/1989). *Neurophilosophy: Toward a Unified Science of the Mind-Brain*. Cambridge & London: The MIT Press.

Churchland, P. (2002). *Brain-Wise: Studies in Neurophilosophy*. Cambridge & London: The MIT Press.

Churchland, P. (2007). *Neurophilosophy at Work*. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore & São Paulo: Cambridge University Press.

Cusanus, N. (1981/1990). *On Learned Ignorance (De Docta Ignorantia)*. Minnesota: The Arthur J. Banning Press.

Gallaher, S. (2009/2014). Neurophenomenology. In: T. Bayne, A. Cleeremans & P. Wilken (Eds.), *The Oxford Companion to Consciousness*, pp. 470-471. Oxford: Oxford University Press.

Gordon, S. (Ed.). (2013). *Neurophenomenology and Its Applications to Psychology*. New York, Heidelberg, Dordrecht & London: Springer.

Jaspers, K. (1919/1960). *Psychologie der Weltanschauungen*. Berlin & Heildelberg: Springer-Verlag.

Jaspers, K. (1931/1957). *Man in Modern Age*. New York: Doubleday & Company, Inc.

Jaspers K. (1932/1969). *Philosophy, Vol. 3: Speculative Metaphysics*. Chicago and London: The University of Chicago Press.

Jaspers, K. (1936/1979). *Nietzsche: An Introduction to the Understanding of His Philosophical Activity*. Indiana: Regnery/Gateway Inc.

Jaspers, K. (1937/2009). *Three Essays: Leonardo, Descartes, Max Weber*. Oxon: Routledge.

Jaspers, K. (1957/1962a). *Kant*. New York & London: Harcourt Brace Jovanovich.

Jaspers, K. (1957/1962b). *Socrates, Buddha, Confucius, Jesus. The Paradigmatic Individuals* (from *The Great Philosophers, Volume I*). San Diego, New York & London: Harcourt Brace & Company.

Jaspers, K. (1957/1964). *Anaximander, Heraclitus, Parmenides, Plotinus, Lao-Tzu, Nagarjuna* (from *THE GREAT PHILOSOPHERS, Volume II*). New York & London: Harcourt Brace Jovanovich.

Jaspers, K. (1957/1966a). *Spinoza* (from *The Great Philosophers: The Original Thinkers, Volume II*). New York & London: Harcourt Brace Jovanovich.

Jaspers, K. (1957/1966b). *Anselm and Nicholas of Cusa* (From *The Great Philosophers: The Original Thinkers, Volume II*). New York & London: Harcourt Brace Jovanovich.

Jaspers, K. (1957/1974). *Anaximander, Heraclitus, Parmenides, Plotinus, Lao-Tzu, Nagarjuna* (from *The Great Philosophers: The Original Thinkers, Volume II*). New York & London: Harcourt Brace Jovanovich.

Jaspers, K. (1961). *Nietzsche and Christianity*. Chicago: H. Regnery Co.

Jaspers, K. (1962/1967). *Philosophical Faith and Revelation*. London: Collins.

Jaspers, K. (1977). *Strindberg and Van Gogh: An Attempt of a Pathographic Analysis with Reference to Parallel Cases of Swedenborg and Hölderlin*. Arizona: University of Arizona Press.

Jaspers, K. (1981/1993). *The Great Philosophers: Xenophanes, Democritus, Empedocles, Bruno, Epicurus, Boehme, Schelling, Leibniz, Aristotle, Hegel*. New, York, San Diego & London: Harcourt Brace Company.

Jaspers, K. (1981/1995). *The Great Philosophers: The Disturbers. Descartes, Pascal, Lessing, Kierkegaard, Nietzsche. Philosophers in Other Realms: Einstein, Weber, Marx*. New, York, San Diego & London: Harcourt Brace Company.

Jaspers, K. (1986). Periechontology: The Systematic Task of Philosophy. In: E. Ehrlich, L. H. Ehrlich & G. B. Pepper (Ed., Trans.), *Karl Jaspers: Basic Philosophical Writings, Selections*, pp. 137-208. Ohio & London: Ohio University Press.

Kick, H. A. (2015/2020). *Border Situations – Crises – Postcritical Creativity: Karl Jaspers and Processdynamic Perspectives*. Vienna & Zurich: Lit Verlag.

Lichtigfeld, A. (1980). Jaspers in English: A Failure Not of Communication but Rather of Interpretation. *Philosophy and Phenomenological Research*, 41(1/2), 216-222.

Olson, A. M. (1979). *Transcendence and Hermeneutics: An Interpretation of the Philosophy of Karl Jaspers*. The Hague, Boston & London: Martinus Nijhoff Publishers.

Olson, A. M. (2008). The Idea of a University in the Philosophy of Karl Jaspers. In: K. Salamun & G. J. Walters (Eds.), *Karl Jaspers' Philosophy: Expositions & Interpretations*, pp. 197-218. New York: Humanity Books.

Rudrauf, D., Lutz, A., Cosmelli, D., Lachaux, J. P., Le Van Quyen, M. (2003). From Autopoiesis to Neurophenomenology: Francisco Varela's Exploration of the Biophysics of Being. *Biol. Res.*, 36(1), 27-65.

Samay, S. (1971). *Reason Revisited: The Philosophy of Karl Jaspers*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press.

Sarin, I. (2008). Buddha and Nagarjuna. In: K. Salamun & G. J. Walters (Eds.), *Karl Jaspers' Philosophy: Expositions and Interpretations*, pp. 291-312. New York: Prometheus Books.

Schrag, O. (1971). *Existence, Existenz, and Transcendence: An Introduction to the Philosophy of Karl Jaspers*. Pittsburgh: Duquesne University Press.

Strassman, R. (2014). *DMT and the Soul of Prophecy*. Rochester & Toronto: Park Street Press.

Thompson, E. (2004). Life and mind: From Autopoiesis to Neurophenomenology. A Tribute to Francisco Varela. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*, 3, 381–398.

Varela, F. J., Thompson, E., Rosch, E. (1991/2016). *The Embodied Mind, Revised Edition: Cognitive Science and Human Experience*. Cambridge & London: The MIT Press.

Wallraff, C. F. (1977). Jaspers in English: A Failure of Communication. *Philosophy and Phenomenological Research*, 37(4), 537-548.

SOUTH-WEST UNIVERSITY “NEOFIT RILSKI” – BLAGOEVGRAD

FACULTY OF PHILOSOPHY

DEPARTMENT OF PHILOSOPHICAL AND POLITICAL SCIENCES

Petar Radoev Dimkov

ABSTRACT

of the dissertation on the topic “Dynamics of Creativity in the Phenomenon of Boundary Situation” for the award of an educational and scientific degree “Doctor in Philosophy”

Scientific Field:

Contemporary Philosophical Theories

Scientific Supervisor:

Associate Prof. Dr. Gergana M. Popova

Blagoevgrad

2021

Table of Contents

1. Actuality and Motivation.....	3
2. Subject and Object of Research	5
3. Conceptual Glossary.....	6
4. 1. Appendix I.....	9
4. 2. Appendix II.....	10
5. Purpose and Tasks	11
6. Methodology.....	12
7. Introduction	13
8. Hypotheses and Literature Review	21
8. 1. Working hypotheses	21
8. 2. Literature Review	22
9. Descriptions of Dissertation Chapters.....	23
10. Conclusion and Perspectives	25
11. Contributions	33
12. Publications	34
13. Bibliography.....	36

1. Actuality and Motivation

It is my own opinion that the object of research in science and philosophy must be one from the most actual and important problems, an object characterized by wide practical (translational) consequences and perspectives. In this vein, I was led by this principle in the choice of the research problem in the research presented here. It is my opinion that Jaspersian boundary situations are phenomena that are related to what is essentially human, to the essence of man. They are characterized by enormous practical consequences. As non-psychopathological phenomena, they can be manifested in the line of the life of every single human individual.

Jaspersian boundary situations are intimately related to the worldview (*Weltanschauung*) of the individual. In fact, they are *dangers* (or *stimuli for revision/correction*) to the established present and actual worldview of the individual and as such they reveal two possible alternatives, namely: either to promote a revision (and subsequent change and adaptation, respectively) of the worldview in relation to the actual reality or a manifestation of the full dysfunction of the current worldview.

Unfortunately, the two main philosophical works of Karl Jaspers – “Philosophie” (1932) and “Von der Wahrheit”¹ (1947) are not translated in Bulgarian (the second is not translated in English as well). What is in fact translated from Jaspers’ works does but contain short mentions of the concept of boundary situation; thorough and in-depth discussion is not available (in Bulgarian). As far as it concerns the worldly state-of-the-art of philosophy nowadays, there are but a few scholars who elaborate further or perform a critical analysis of the conception of boundary situations. I was able to locate only one substantial work, related to the current research on the dynamics of creativity in the phenomenon of boundary situation, namely: “Border Situations – Crises – Postcritical Creativity: Karl Jaspers and Processdynamic Perspectives” by the German author H. Kick (Kick, 2015/2020). This work deals more with the dynamics of the situational human life (the so-called *being-in-situation*), rather than with creativity itself; the latter is elaborated mainly in the field of *philosophical ethics*.

¹ Frequently translated in English as “On truth”.

The revision, the reevaluation and the change of worldviews, in definition, presupposes creativity. That is why I assume that creativity is essential to the consequences of the experiences of boundary situations. The problem of boundary situations itself is, so to say, eternal. Today, in the era of science and technology, mankind experiences more and more frequently into boundary situations, which are not limited solely to certain individuals, but to the whole of mankind, as it became evident from the global SARS-CoV-2 pandemic.

Taking this in consideration, my own opinion is that a critical revision of the conception of boundary situations, as well as its further elaboration, is more than necessary nowadays; they are both fateful. Here, it is not a matter only of a philosophical discussion, but rather of collaboration between science and philosophy. The problem is an interdisciplinary one, with major *translational* (practical) aspects and consequences. Thus, the problem itself is not only an actual and important one, but one might say, it is urgent. This was the main reason that led me to make the decision to deal with the problem in an interdisciplinary spirit. It is my personal opinion that this, in fact, is the most urgent problem mankind is facing nowadays; it is in need of an adequate “solution” or at least an elucidation due to the fact that the destiny of mankind is dependent on it.

2. Subject and Object of Research

The subject of the current research is the so-called *Existenzphilosophie* (Philosophy of Existenz) of Karl Jaspers. The object of the current research is the conception of boundary (limit, ultimate, marginal) situations. The subject comprises the related relevant and respective scientific aspects. The research, presented here, is essentially an interdisciplinary one.

3. Conceptual Glossary

As my aim is the maximally possible precision of the exposition, which is achievable in principle, hereby I will refer to the work of L. Lefebre that essentially represents a list with the main concepts of Jaspersian *Existenzphilosophie* (Lefebre, 1957, pp. XVI-XXVI²). I have selected only the most relevant concepts that Lefebre has compiled from the original works of Jaspers, as well as from the works of authors from the secondary literature on the topic.

- ❖ **Being** (*Sein*): Being can not, according to Jaspers, be defined unequivocally. Being is not produced by us; it is not mere interpretation... Rather, by its own impetus, it causes us to interpret and will not permit our interpretation ever to be satisfied.
- ❖ **Cipher** (*Chiffer/Chiffre*): Metaphysical objectivity is called cipher, because it is not itself Transcendence, but the language of Transcendence.
- ❖ **Communication** (*Kommunikation*): The process... in which the self... becomes itself... in its relation with the other self... (It) obtains only from man to man in mutual reciprocity.
- ❖ **Consciousness-as-such** (*Bewusstsein überhaupt*): One of the four modes of the Being that we are. Cf.: Existence, spirit and Existenz. The comprehensive consciousness in which everything that is can be known, recognized, intended as an object.
- ❖ **Encompassing** (*Umgreifende*): Either the Being in itself that surrounds us (Cf.: world and Transcendence) or the Being that we are (Cf.: existence, consciousness-as-such, spirit and Existenz). What is neither object nor act-of-thinking (subject), but contains both within itself... that within which every

² Lefebre, L. (1957). GLOSSARY TRANSLATIONS and DEFINITIONS of terms used by JASPERS. In: P. Schlipp, *The Philosophy of Karl Jaspers*, pp. XVI-XXVI. New York: Tudor Publishing Company.

particular horizon is enclosed as in something absolutely comprehensive which is no longer visible as a horizon at all.

- ❖ **Existence** (*Dasein*): One of the four modes of the Being that we are. Cf.: consciousness-as-such, spirit and Existenz. [...] is the finding of itself on the part of Being... expressed (in such sayings) as: “I am here/we are here”. The concrete physio-psychological individual.
- ❖ **Existenz**: One of the four modes of the Being that we are. Cf.: consciousness-as-such, existence and spirit. [...] is being a self suspended between itself and Transcendence from which it derives its being and on which it is based. [...] is what never becomes object, the origin from which issues my thinking and acting...
- ❖ **Illumination of Existenz** (*Existenzerhellung*): The ascertainment in thought (of) breaking through worldly existence... Clarification of the potentialities open to man by appealing to them.
- ❖ **Foundering** (*Scheitern*): [...] signifies the fruitlessness of all endeavors to reach, from a finite basis such as consciousness-as-such or even from self-sufficient Existenz, a satisfactory access to Being, i. e., to arrive at the absolute.
- ❖ **Phenomenology** (*Phänomenologie*): Illustrative representation of individual experience; an empirical method designed to define experienced mental states.
- ❖ **Philosophical faith** (*Philosophischer Glaube*): (A) faith which communicates itself in the thinking of reason.
- ❖ **Reason** (*Vernunft*): [...] what goes beyond all limits, the omnipresent demand of thought that not only grasps what is universally valid and is an *ens rationis* in the sense of being a law or principle of order of some process, but also brings to light the Other, stands before the absolutely counter-rational, touching it and bringing it, too, into being.

- ❖ **Self-awareness** (*Innesein*): A philosophical act which aims at attaining clarity regarding itself, which wants to communicate and which strives, for this reason, to become comprehensible and to retain self-control even at its extreme limits.
- ❖ **Spirit** (*Geist*): One of the four modes of the Being that we are. Cf.: existence, consciousness-as-such and Existenz. [...] the Encompassing which we are as beings who, in the movement of understanding and being understood, realize totality.
- ❖ **Transcendence** (*Transcendenz*): One of two modes of the Being that surrounds us. Cf.: World. The source and the goal, both of which lie in God and out of whose depths alone we really become authentically human. [...] in the real sense (is) [...] the Encompassing as such, the Encompassing of every Encompassing [...] Compared with general Transcendence belonging to each mode of the Encompassing, this Transcendence is the Transcendence of all Transcendence.
- ❖ **Transcending** (*Transzendieren*): [...] going beyond (in thought) [...] a specific objectivity to become aware of its Encompassing.
- ❖ **Ultimate situation** (*Grenzsituation*): Situations such as the fact that I am always in situations, that I cannot live without conflict and suffering, that I unavoidably incur guilt, that I must die...
- ❖ **Weltanschauung** (*Weltanschauung*): [...] ideas, what is ultimate and complete in man, both subjectively as experience, power and conviction, and objectively as the formed world of objects.
- ❖ **World** (*Welt*): One of two modes of the Being that surrounds us. Cf.: Transcendence [...] the being of which one aspect of our essence constitutes an infinitesimal part, if the world as a whole be considered as something that is not ourselves and in which we are immersed...

4. 1. Appendix I³

	The Encompassing	The Encompassing
	The Encompassing That We Are (<i>Das Umgreifende das wir sind</i>)	The Encompassing That Is Being Itself (<i>Das Umgreifende das das Sein selbst ist</i>)
The Immanent	Existence (<i>Dasein</i>) Consciousness In General (<i>Bewusstsein überhaupt</i>) Spirit (<i>Geist</i>)	World (<i>Welt</i>)
The Transcendent	<i>Existenz</i>	Transcendence (<i>Transcendenz</i>)

³ Adapted from: Jaspers, 1947, S. 50; Wallraff, 1970, p. 195 – Jaspers, K. (1947). *Von der Wahrheit*. München: Piper Verlag; Wallraff, C. F. (1970). *Karl Jaspers: An Introduction to his Philosophy*. Princeton: Princeton University Press.

4. 2. Appendix II⁴

Kant's Three Metaphysical Ideas and the Tasks of *Existenzphilosophie*

Theoretic Objects	Practical Objects	Fields Involved	Supporting Arguments	Existentialistic Undertaking
The Soul	Immortality	Psychology	Paralogisms	Existenz-Elucidation
The World	Freedom	Cosmology	Antinomies	World Orientation
Total System	God	Theology	Existential Assumptions	Metaphysics

⁴ Adapted from: Wallraff, 1970, p. 95 – Wallraff, C. F. (1970). *Karl Jaspers: An Introduction to his Philosophy*. Princeton: Princeton University Press.

5. Purpose and Tasks

The purpose of the current work is the research on the dynamics of creativity in the phenomenon of “boundary situation”. In fact, creativity can be effective mostly before or after the experience of boundary situation itself, because during the experience itself, in my opinion, one can hardly speak in a serious way of real and effective creativity. I have followed the following research plan and respective tasks:

- 1) Definition of the notion of “boundary situation”
- 2) General philosophical introduction to Jaspersian *Existenzphilosophie*
- 3) Mystical experience from the perspective of *Existenzphilosophie*
- 4) Discussion on the relation between science and philosophy from Jaspers’ viewpoint
- 5) A thorough review on the structure and the functionality of the psycho-somatic complex
- 6) A summary of creativity research in psychology, psychopathology and philosophy
- 7) Creativity as a miniature of a boundary situation
- 8) Research on the dynamics of creativity in the phenomenon of “boundary situation”
- 9) Worldview and boundary situations: The case of depressive-pessimistic realism
- 10) Means for overcoming already experienced boundary situations and preparation for such eventual experiences in the future
- 11) Means for induction of boundary situations
- 12) Means for cognitive enhancement and respective related existential phenomena
- 13) Practical phenomenology – The case of Emmanuel Swedenborg: A demonstrative example of a life in and beyond the limits of what is humanly possible

6. Methodology

Every object of a given research can be inquired in the three aspects of knowledge, namely: *phenomenal*, *correlative* and *causal* (Мечков, 1970). In order to fully grasp the meaning of the conception of boundary situations, it is a conceptual prerequisite that the main principles of Jaspersian *Existenzphilosophie* have to be thoroughly and in-depth represented. Methodologically, I have based the current research on the following methods: *historico-philosophical analysis*, *conceptual analysis*, *comparative analysis* and the so-called by Jaspers “*philosophizing in science*”.

Methods used in each chapter

Chapter 1: Historico-philosophical analysis and discussion.

Chapter 2: Neurophilosophical and neurophenomenological methods.

Chapter 3: Conceptual and comparative analyses; process-dynamical approach.

7. Introduction

The current project, based on Karl Jaspers' philosophy, has in fact started from the link creativity-metapsychology (S. Freud) and terminated with the interrelation between boundary situations and creativity. Creativity, as a process, is an extended period in time and it can be characterized and classified into stages or periods, that is, creativity has its own dynamics, quantitative and qualitative changes; furthermore, each unsolved problem and its solution imply creativity by the virtue of its own definition. Creativity can be studied within the dynamics of boundary situations in three periods, respectively: *precritical*, *critical* and *postcritical*; by "critical period" here it is meant the actual experience of boundary situation or the so-called *situational* period (Kick, 2015/2020).

In Jaspers' own words, boundary situations are general human phenomena; moreover, *human existence per se* is the *ultimate boundary phenomenon*. In this sense, Jaspers speaks of *general*, as well as of specific boundary situations. The mere finitude of human existence implies the presence of a boundary (or a limit) in one form or another. This limit can be understood in a two-fold way: either as an *upper limit* or as a *limit* (border) that separates two realms. Viewed from this perspective, boundary situations are not strictly *psychological*, rather they are *existential* experiences. Jaspers himself speaks of a "psychophysical" dimension and a spiritual one; the latter is the „source of detachment and freedom“ (Sarin, 2008, p. 308).

Here the following questions arises, namely a question about the primacy or primordality: Which are more basic, the psychological or the existential experiences? According to my own research, the existential experiences bear the primacy and each psychological study has to start exactly with them⁵. Therefore, the existential elucidation (or illumination) of the matrix or the structure of human consciousness is *primary* in relation to every scientific study (mainly psychological one). In such a way, one can understand the words of Buddha himself: „You have not known how to observe the limits of questioning. For in Nirvana the holy wandering finds solid ground; Nirvana is

⁵ In a personal conversation with Prof. Dr. Jan Slaby (Free University – Berlin, Institute of Philosophy) on 12.05.2021 I discussed this issue. Prof. Slaby accentuated on the fact that this is perhaps the most actual problem in the contemporary philosophy (as well as psychology and related fields).

its ultimate goal, Nirvana is its conclusion [...] *He who has gone to rest, no measure can measure him. To speak of him there are no words. What thought might comprehend has been annulled: so likewise has every path of discourse been annulled [...]*”; thus, “*those who have not attained to Nirvana can only keep silent and accept their lot*”, Jaspers adds (Jaspers, 1957/1962, p. 32; my emphasis). In this sense, in contemporary philosophy many scholars are elaborating the conception of the so-called *existential feelings*.

The inherent principles of the processes of actualization and deactualization are implicated into the very basis of the so-called *psycho-somatic complex*⁶. The process of actualization is performed solely on the basis of the *criterion of necessity* – *what is actualized is what is necessary*. Therefore, in our everyday existence, we are not able to reach the boundary (as an upper limit) of our possibilities for realization and actualization, respectively. This happens only in extreme situations, when due to concrete circumstances, one has not only to make a decision for action and reaction, but this response has to be the best possible one, which means that one has to explore all relevant information, in order to “crystalize” a “conclusion” (plan of the response) and finally to execute it in the form of a behavioral act. In order one to execute this complex operation quickly, the brain sets the body in a different mode of functionality. Man stands before an *existential choice* and in order to take the “right” decision, as well as to bear the responsibility for it, the decision must be derived from the essence of personality, the so-called *Unconditional* (Jaspers) or our subjective source (*Existenz*).

The boundary situation emerges spontaneously. One cannot use one’s will for its realization; man cannot induce willfully the situation; everything has to be spontaneous. The transition from the normal everyday reality and the respective states of normal consciousness towards the experience of awareness in boundary situation happens via a *qualitative jump*. The whole world of man and one’s self-perception, in this case of a boundary situation, suffer a qualitative change; this is not a linear process, in which the change is solely on the basis of quantitative accumulation and in direct proportion to it.

⁶ As “psycho-somatic complex” I refer to the psychic, viewed from a psychological perspective, in combination with the neuro-psycho-physiological, that is, in correlation with the material substrate (the brain areas or physiological functions). The concept is adopted from R. Strassman (Страссман, 2001/2004; Strassman, 2014).

On the contrary, here it is a question of a momentary qualitative change or, in Jaspers' jargon, a jump.

In this instability of the psyche, in the attempt for a reinstalment of the equilibrium that has been lost, the subject can in fact consciously experience the *matrix* or *structure of consciousness* (P. Dimkov), the *mold of man* (C. Castaneda), the *a priori structures of consciousness* (L. Binswanger, M. Boss), the *existential configurations* (S. Kierkegaard) related to the *types of worldviews* (W. Dilthey), the *existentialia* (M. Heidegger) or the *types of world orientation* (K. Jaspers). They, more or less, refer to one and the same "object".

In this way, the subject reaches, through intensive and deeply subjective, but *psychological* experiences, to *existential* ones, which cannot be objectified and become objects for a scientific study; they even do not have any subjective content, which in any way, in the best scenario, can correlate with one or another *neuro-psychophysiological* phenomenon. Just like a poured water in a cup – the water reaches a boundary (limit) by taking the form of the shape of the boundary; similarly, in boundary situations consciousness is inundated with the *existential experience of the boundary*.

It is not a question of perception or cognition in the psychological sense, neither of neuro-psychophysiological one; it is, on the contrary, a question of an existential experience, a stand on the boundary, in which the subject is able to "oversee" beyond the boundary itself. In fact, the mere filling up of consciousness to the boundary (the upper limit) presupposes the stand on the boundary as well.

It is neither a question of knowledge or cognition, but rather of a *non-knowledge* and *non-cognition* (Jaspers, 1957/1962, pp. 92, 94; Samay, 1971, pp. 202-235) in analogy with the so-called *Docta ignorantia* and *Coincidencia oppositorum* of N. of Cusa (Olson, 1979, pp. 94-108; Cusanus, 1981/1990, pp. 4-6). Only on the basis of the actual knowledge and cognition, respectively, non-knowledge and non-cognition about what is laying beyond the present are acquired. Non-knowledge and non-cognition do reveal but a *feeling of presence* (an existential presupposition) and nothing more; this is the basis of the so-called *philosophical faith* or Jaspersian *Faith of Reason*.

In his work "The Great Philosophers" Jaspers speaks with the words of Lao-Tzu about the *Encompassing*: "*Imperceptible*, it can nevertheless be *experienced as the true*

being in all being. Present in all things, it is that from which all things, whatever they may be, derive their being” (Jaspers, 1957/1964, p. 90; my emphasis). Synonyms of “Tao” are: Reason, Logos, God, Meaning, Right Way, Love, Faith, Reliability and related terms (ibid., pp. 90, 92). Tao, therefore, implies that “One can gain an intimation of it, but not postulate it in terms of human reality” (ibid., p. 107). Tao is *ineffable (non-being, non-knowledge, non-action)* (ibid., p. 109; see: ibid., p. 110). Or, analogically, in Buddhism and the so-called state of *Nirvana*: it is essentially valid that “this kind of knowledge is not *propositional*, but rather *insight* into absolute or transcendent truth and enlightenment” (Sarin, 2008, p. 297; my emphasis).

Thus, in Jaspers it is a question of *non-logic* or *a-logic*, which he takes as the essence of *philosophical logic* operating not with *cognitive* content as cognition of *Judgment (Verstand)*, but with a *transcendental* content, which is imperceptible, but not unthinkable via *Reason (Vernunft)*. Jaspers adopts the differentiation of Judgment and Reason from I. Kant. “Viewing the unnamable though the namable, thought penetrates to the unfathomable [...] *What embraces the opposites* cannot be adequately uttered in the opposition of language”, Jaspers writes commenting on *Tao* or *The Way* (Jaspers, 1957/1964, pp. 93-94; my emphasis).

The *Unnamable, Tao, Transcendence, God* or the *Encompassing* “is not to be reached cognitively; it is only to be experienced existentially as something that offers itself gratuitously [...] For Transcendence, unlike the other modes of the Encompassing, has no body signifying its presence and solely proper to it, but speaks only through those other modes, enclosing and penetrating them” (Jaspers, 1986, pp. 174-175). Thus, the Encompassing is at once *unperceivable* and *unknowable* (Chung, 2008, p. 316).

In this line of reasoning, one arrives at the following issue: If I cannot perceive, nor cognize, what is the nature of the *experience of the boundary itself* – psychological, existential or other? As it is evident, the psychological is excluded here; what is meant is rather a *non-objective (unintentional) experience*, having no content, but at once characterized with a degree of *certainty* in relation to the existence of something, which is posited beyond what the insight itself is about. Thus, one reaches what Jaspers calls “philosophical faith”: in the experience described above one can “oversee” or affirm the certainty of the existence of something about which one can say only that *it is*, that is,

that *it exists*. The existential experience of *Transcendence* (or *Existenz*) is the basis of philosophical faith. Therefore, it is not a question of cognition, but only an *existential assumption* of *affirming the existence of something*, which is *unperceivable* and *uncognizable*, but nonetheless *real* (according to Jaspersian *Faith of Reason*).

In this line of reasoning, the conception of A. Huxley from his book “The Doors of Perception” is a related and valuable one: the *brain of man as a filter* – the brain does not have an augmenting function, rather, conversely, it limits the incoming information; it is a filter. If, conversely, one opens the doors of perception, if the senses are inundated with an infinite stream of information, they will register only what their actual functionality allows; what exceeds this limit would not be conscious. It is precisely in this moment, according to Jaspers, when one becomes the subject of the existential experience (“overseeing”) that beyond the limit of our senses there is more, infinitely more. This “more” Jaspers identifies with the *Encompassing* and *Transcendence* or *God*, respectively, or the *horizon of all horizons*⁷.

The Encompassing cannot become an object of scientific study, because in order this to be possible, it has to be observed in its wholeness from a distance; but because it is the horizon of all horizons, such a possibility for distancing and subsequently for registration of the wholeness is impossible and unattainable for man. Consequences of this fact are not only the finitude of man, but also the depth that science can reach in general. In fact, Jaspers regards *speculative metaphysics (philosophical world orientation)* as the discipline that should study the *manifestations of the Encompassing*. The essential goal of any metaphysics (in any form) is thus: “How can we speak about a dimension of being that transcends our empirical experience and cognitive reflection?” (Chung, 2008, p. 318).

According to Jaspers, the Encompassing “speaks” to men via *ciphers* (or *chiffers*), *symbols* or *metaphors* (of metaphors) – the so-called *Language of Transcendence*. The latter can reach man only through the “*Hearing*” of *Existenz* (see Chung, 2008, p. 316). Chiffers have meaning as long as they remain chiffers. When one takes what they posit as

⁷ Jaspers was influenced from many philosophers in the construction of his conception of the Encompassing, such as: Buddha, Jesus, Plotin, Lao-Tzu, Nagarjuna, Cusanus, Spinoza, Boehme, Pascal, Kant, Hegel, Kierkegaard, Nietzsche (Jaspers, 1961, 1957/1962, 1957/1964, 1957/1966a, 1957/1966b, 1936/1979, 1981/1993, 1981/1995).

real (the metaphor), then one takes them for a real objective reality (while in reality it is only a matter of objective, concrete and individual phenomenon, having meaning only for the concrete person in the concrete situation). If, on the contrary, one leaves the chiffer as it is, the latter can show us a direction (as an *existential sign*). Thus, in the *language of chiffers*, each chiffer is a chiffer for another chiffer and so on (indefinitely). Man can, solely, in the spirit of hermeneutics, interpret and elucidate the chiffers, but they cannot provide cognition (knowledge) on their own; they are rather *road signs*. According to Jaspers, every phenomenon can take the form of a chiffer. In the end, chiffers remain only road signs, they “speak” to us in a foreign language, but we cannot decipher this language⁸. In the realm of existence, the subject can experience states of consciousness, which are not psychological, but existential; they are valid only from the point of view or the perspective of first person, only for the concrete subject in the concrete situation; one may speak of these states or experiences, but they cannot be described in objective terms. What is possible is that in the so-called by Jaspers *Existential Communication*, on the basis of a preceding *Existential Elucidation (Illumination)*, one can communicate a description from a first-person perspective, but this description can have meaning only to those persons who have had similar experiences.

The experience of a boundary situation, as mentioned above, has its own *dynamics* and *etiogenesis*, respectively. Kick divides the phenomenon of “boundary situation” into three periods: *precritical*, *critical* (boundary situation; situational) and *postcritical* periods (Kick, 2015/2020, p. 23). He uses the method of *structural-dynamic study* (or *Processdynamics*): every structure performs a function, characterized by temporal dynamics (ups and lows, qualitative changes, i. e. jumps).

Due to the fact that *man himself is the ultimate boundary phenomenon*, those, who are susceptible to an actual experience of the boundary (because not every situation is transformed into a boundary one), have succeed to reorganize themselves (views, beliefs, worldview, et cetera), so that they can still continue to live, process and assimilate the experience of the boundary, have to construct and care of a *shell* (in Jaspers’ jargon);

⁸ Such an example of taking chiffers for objective phenomena we find in the case of Emmanuel Swedenborg; here the *objectification of chiffers* leads to *superstition* and *perversion* (Jaspers, 1932/1971, pp. 12-13, 207; 1962/1967).

conversely, in an unprocessed form, these experiences will incessantly trouble the normal dynamics of the psycho-somatic complex or, in the extreme case, they can lead to a *manifestation of psychopathology*.

The successful finalization of this process of processing the information coming from the experience of the boundary situation and the product of this information (the consequences) lead to what Jaspers defined in his “Psychology of Worldviews” a “shell”, protecting us from the “wonder and horror” of the Encompassing (C. Castaneda) or simply from the being of man (analogically to the conception of A. Huxley of the brain as a filter; Jaspers, 1919/1960, S. 304-326, 332, 334, 337, 339, 342, 345, 348-349, 352-355, 357, 359-361, 363, 365, 368, 371-374, 376-377, 379-380, 382, 384, 388-390, 416, 434-436, 440). The process of constructing a shell is a hard one, because the psycho-somatic complex had undergone a failure (foundering), the whole worldview, self-perception and world-perception of man have decompensated and, in some cases, there is a complete degradation of the wholeness of these constructions; functionality is lost or decreased. In definition, this process of constructing a new “shell” (or a *comfort protective zone*) requires the complete rejection of each previously failed worldview and the construction of a brand new one, which should be different from the previous one, as it should be better, more effective. This means that this process is by definition *creative*.

Due to the immense importance of this process of constructing a new “shell”, representing in fact *the life of man itself*, I assume that with the research presented here a gap, which is present, but also fateful, will be covered. My project has not only philosophical “consequences” (translational aspects), but also scientific, practical ones. Thus, we arrive at the words of the ancient, namely: “Know Thyself!” and “Sapere aude!”. Only by the means of such self-cognition, one can not only elucidate his own human essence, but he will cognize the world and, finally, will achieve bigger and more stable self-confidence and faith in his future. The *life of man*, in this line of reasoning, I view as a *piece of art in an incessant process of becoming*. The struggle for existence, as well as for perfection, is characterized by intensive action, which changes reality. *The dynamics of creativity* before, during and after the experiences of boundary situations, therefore, is identical with the *dynamics of the man’s life* itself taken in its wholeness, authenticity and infinite self-perfection.

Being historic, man's Existenz is directly proportional to the number of realized opportunities (possibilities), already elucidated or currently being elucidated. It is because Existenz is operative only in certain moments, such as existential communication and boundary situations, that its manifestations have to be analyzed in retrospect, hermeneutically or, in Jaspers' terms, to be elucidated (or illuminated) via the method "existential elucidation" (*Existenzerhellung*). During boundary situations, Existenz is characterized by maximal actuality; Jaspers speaks of Existenz as being *possible* (*mögliche Existenz*). During the realization of one of the "virtual" possibilities, which a given situation includes, there is an actualization of this possibility within *Dasein* (or being-here/actual being; not the Heideggerian *Dasein*), *consciousness-as-such* and *spirit*. This whole cycle of the dynamics of the authentic existence, the process of actualization (and deactualization) and incessant elucidation of potential possibilities, as well as of what is already experienced and the taking of fateful existential choices, the *dynamics of human life at large* is developing centrifugally in an ascending direction in the form of a *spiral*; the cycle is repeated again and again *ad infinitum*. The *degree of authenticity* is the main value of life, it does presuppose a *creative "navigation" in the world*, namely *creativity* and what I call the *art of life*.

Jaspers himself, in his book "Man in Modern Age" (1931) and later in "The Future of Mankind" (1958), gave his definition of the *current situation of mankind*; the dynamics of being makes no situation final; each situation contains the germs of new possibilities, which can be eventually actualized (if elucidated enough) in the future. There are but two alternatives: total destruction or total progress. In "Man in Modern Age" Jaspers posits the accent on social philosophy, whereas in the "Future of Mankind" on political philosophy. According to him, „Strictly speaking, only an individual can be said to be in a situation“ (Jaspers, 1931/1957, p. 23); the situation, therefore, does not lead automatically to something inevitable, but rather it indicates certain possibilities and the limits of what is possible“ (ibid.). All this leads to the actual (current) crisis of mankind and spirituality.

The task exposed here in the beginning of my project is namely the *Elucidation of creativity within the experience of boundary situations* or, in short, the *Elucidation of the art of life*.

8. Hypotheses and Literature Review

8. 1. Working hypotheses

- ❖ The conception of “boundary situations” in Jaspers can be elaborated further and modernized by a constructive critique and a conceptual analysis within philosophy as such. With the current research I hope to fill the gap of lacking any thorough studies on Karl Jaspers’ philosophy in Bulgaria;
- ❖ Through the application of neurophenomenological and neurophilosophical studies this conception can be elaborated further in an interdisciplinary spirit; the main goal is to establish the correlates (for example neurophysiological) of the experience of boundary situation itself and, based on this, to inquire about the possible means for overcoming boundary situations experiences or, if one reacts in the beginning of the experience, for a total termination and a subsequent non-realization and non-actualization of the experience of standing on the boundary;
- ❖ There are means for an artificial induction of boundary situations (for example with psychotropic substances), which can help in further developing the conception and the experimental studies of the phenomenon itself;
- ❖ It is conceivable to compose, validate and operationalize a questionnaire with the help of which one can accumulate narratives of such experiences;
- ❖ Via the means of biographical and pathobiographical analysis it is conceivable that one can collect data (narratives) of already experienced boundary situations, for example, via the study of biographical and autobiographical texts;
- ❖ Based on the above, there can be constructed a thorough presentation of the essence of boundary situations, the means for induction and the overcoming of such situations, which subsequently can be used to inform (and educate) the public about boundary situations;

- ❖ It is conceivable to perform a study, mostly based on pt. 6, on the process of successful and creative overcoming of boundary situations, as well as of the failures (founderings) in such endeavors;
- ❖ Therefore, in conclusion, as a possible future goal, I think that boundary situations can be philosophically elaborated further, they can be included into interdisciplinary studies and on the basis of the acquired data there can be developed a program containing narratives of experienced boundary situations and a program about the methods for overcoming boundary situations; furthermore, there can be developed questionnaires for evaluation of actual (current) situation or its absence, even a degree of “boundary”.

8. 2. Literature Review

In the accessible secondary literature on the philosophy of Jaspers and the conception of boundary situations there can be located mainly descriptive (analytical) and illuminating (interpretative) discussions; this is the reason why I assume that there is a need for a seriously performed thorough constructive critique, as well as for the main points from Jaspers’ philosophy to be identified in order to be rendered more stable and contemporary. This means that the secondary literature consists mainly in interpretative analyses. I have succeeded to find one work, that of Gieder (2009), in which a constructive critique on the conception of boundary situations is performed and one other work, that of Kick (2015/2020), in which the practical significance and the application of knowledge of boundary situations is discussed.

9. Descriptions of Dissertation Chapters

Chapter 1: The Concept of “Boundary Situation” in Karl Jaspers’

Existenzphilosophie

In this chapter I analyze the concept of “boundary situation” within the framework of the philosophy of Karl Jaspers or *Existenzphilosophie*. I have discussed the main notions of Jaspersian *Existenzphilosophie*, namely: Encompassing, Existenz, Transcendenz, Reason, Transcending, Foundering and Philosophical Faith. The concept of “boundary situation” is discussed, from this perspective, in the following main aspects: Essence, Who enters boundary situations, Means for Overcoming (see Chapter 3), Boundary Situations and Psychopathology, Types of Boundary Situations and Entering into Boundary situations. I have also reviewed the concept of “mystical experience” within the framework of *Existenzphilosophie*. A large number of citations from the main philosophical works of Jaspers (from the English translations), which are not translated in Bulgarian and which, by themselves, represent a miniature anthology of Jaspersian *Existenzphilosophie*.

Chapter 2: The Science of the Psycho-Somatic Complex against the

Philosophical Consciousness

In this chapter, the exposition comprises mainly the discussion of scientific notions and conceptions, but I have included many philosophical ones as well. Jaspers thought that for the philosophizing individual the current scientific knowledge is an imperative. This is due to the fact that *Existenzphilosophie* itself or the so-called *Philosophical World Orientation*, so to say, builds upon the scientific worldview or *Scientific World Orientation*. This is the reason why the chapter begins with a discussion on the relation and the interrelation between science and philosophy (as Jaspers himself conceived it). Subsequently, the concept of “consciousness” is analyzed both from scientific and philosophical perspectives. To the reader is offered a scientific discussion on the functionality of human consciousness and human psyche in norm and in pathology; there is included a section on the so-called psychic defenses (A. Freud and S. Freud). The chapter ends with short exposition of the main conceptions of cognitive

science, incl. affective (neuro)science: perception, cognition, emotions, will; there is also a short, but rich exposition on the philosophy and psychology of creativity. Affectivity is also discussed from a philosophical perspective in the section on the so-called “existential feelings”.

Chapter 3: Dynamics of Creativity in the Phenomenon of “Boundary Situation”

This final chapter is based on Chapters 1 and 2 and represents a synthesis of the two. The focus is on the dynamics of creativity, analyzed from the viewpoint of the experiences of boundary situations. A detailed list of the methods for overcoming boundary situations is provided. SARS-CoV-2 is discussed as an example of an actual worldly (global) boundary situation. The concept of “miniature of a boundary situation” is introduced (a mixture between creativity and boundary situations). Adding to this, I have provided the following discussions as well (as appendixes to the knowledge of boundary situations): Logotherapy of V. Frankl as a method for overcoming boundary situations; Phenomenology of the psychedelic state (both as a method for induction (and overcoming) of boundary situations and mystical experiences, respectively); Types of worldviews and boundary situations – the case of Depressive-pessimistic realism); The philosophy of human cognitive pharmacological enhancement – Pharmacometaphysics; Ecstatic aura as mystical experience in Dostoevsky’s epilepsy and boundary situations; Metaphysics of the soul as paraphrenia of the psyche: The case of Emmanuel Swedenborg – boundary situations and the objectification of the Language of Transcendence.

10. Conclusion and Perspectives

1/ *Scientific research of boundary situations*. Boundary situations are perhaps the most human element in man; they are reality that finds its expression in the experience of the boundary (limit); although in principle as existential experiences they cannot be objectified, because they are completely subjective, this fact does not mean that they cannot be studied at all (e. g. via indirect means); in fact, the existential is intertwined with the psychological in the completeness of the experience; that is why I was led to assume that it is possible to study boundary situations *post factum*, e. g. with *qualitative methods*, such as questionnaires, through which one can filtrate and distillate the main phenomenological elements of such experiences. They can be also induced artificially via pharmacological psychomimetic drugs and thus an experimental model of boundary situations can be developed, which can subsequently be compared with the natural experiences of boundary situations; the existential element can take the form of a narrative within qualitative studies, whereas the psychological can be fully studied and thus a separative line between the two types of experience can be drawn. Therefore, the *scientific study of the mechanics of the dynamics of the psycho-somatic complex is hereby revealed as an addition to every attempt for studying existential experiences – the so-called experiences of the boundary*. On the basis of such types of studies, in consequence, methods for overcoming the transition into boundary situations (an actual situation), as well as already experienced one and its consequences can be developed and elaborated further. All this can be, then, included as an “informational package” or an “informational business card” into educational activity on a large-scale. Consciousness, past experience, power of will and level of awareness are the main building blocks for any existential education or instruction, existential consciousness or awareness. Thus, this philosophical conception has significant translational and practical perspectives, respectively.

2/ *Who does and who does not pass the transition into a boundary situation?* Of course, not everyone enters into boundary situations and not everyone experiences them in the same degree and intensity; that is why there cannot be established an

objective *ontology*, but only a collection of the narratives of such first-person experiences (periechontology in Jaspers' terms). Jaspers himself points out that there are people, to whom boundary situations are as if they do not exist. On the basis of the interindividual differences, those who do not experience boundary situations and those who do, there can be performed a comparative analysis with multiple parameters and thus the correlates of such experiences can be derived, as well as the readiness for passage into such experiences, respectively. Such correlates can then be used, in accordance with the conception of "existential vulnerability" of T. Fuchs, in order to find individuals with a readiness to enter into such states or situations. In consequence, there can be developed methods (experimental) for the study of present or latent readiness. Such experimental design hardly will achieve 100% precision, but with further elaboration and gathering of data, it is my intuition, it can be further operationalized and then it can reach a significant percentage of effectivity and precision.

3/ *Dynamic of the boundary situation experience*. The three periods (precritical, critical and postcritical) are based on the *principle of the dynamics of the psyche* or the so-called *actualizing-dezactualizing processes* and the *cycles perception-cognition-action*. In such dynamics, the psyche incessantly loads new and new contents into working memory and the subjective experience, as well incessantly dezactualizes ("unloads") unactual (inadequate) contents from the working memory and the subjective experience, respectively. In norm, this dynamic is adequate and well-timed with respect to the circumstances in the external environment, as well as those in the internal environment of the organism. Such actualizing-dezactualizing processes do relate to both the psychological content, as well as to the existential one. A psychic disorder (not in the sense of mental illness), but as a *psychic derailment* occurs when these processes become inadequate to reality – either inadequate loading (actualization) or inadequate unloading (dezactualization) of contents in the working memory or there is loading/unloading of *perverted* contents of consciousness. In such circumstances, a psychic imbalance and a psychic disintegration occur, which can engage psychic defenses that will subsequently lead to aggravation. The principles in these processes are dependent on the cycles of perception-cognition-action. The latter are intimately interrelated to the *degree of integrity* of the personality, the psyche and

the self. The processes of actualization-dezactualization and the cycles of perception-cognition-action are functions of the psycho-somatic complex and its intimate mechanisms. The look solely on the mechanistic aspect of this mechanics is not enough; it is required that it have to be seen from the functional relation of the wholeness of the psycho-somatic complex, rather than the mechanisms that constitute the whole. Through the operation of existential elucidation (incl. existential communication) the individual can elucidate the potential possibilities, each of which each situation includes in itself and to realize part of them (“bring into reality”) (the realization of all possibilities is practically impossible). Only then the individual, it is said, “have become oneself” or authentic; then he thrives. The processes of actualization-dezactualization and the cycles of perception-cognition-action can be explained, described and studied within the field of cognitive science – as *internal models of reality*. The degree of correspondence between the model and reality guarantees that learning has been successful and effective; each non-correspondence should not be taken in the sense of an *error*, but as a *directive for amelioration/enhancement* allowing thus an error correction of the internal model, respectively. The dynamics of the refreshment of the model by learning characterizes the essence of the human psyche (the *principle of equilibrium* or *homeostasis*). Complete equilibrium cannot be practically achieved (К. Мечков). The non-correspondence represents “significance” that is in norm used by the psycho-somatic complex for “rectification” of the internal model with reality, the realization of learning. This variable of “significance” plays the role of a guideline sign for the individual, that is, it indicates the presence of an object or an event in the current situation that are potentially significant for the personality within the current working inner model of external reality.

In summary: the interdisciplinary science of the psycho-somatic complex (in the face of the contemporary cognitive science) can elucidate both the processes of actualization-dezactualization and the cycles perception-cognition-action; they are psychological phenomena; nonetheless, through a negative elimination, on their basis, there can be accentuated the existential phenomena, which can be subsequently studied (only from the first-person subject) and turned both clearer and more conscious.

4/ ***Philosophy of health.*** In psychiatry and medical psychology or clinical psychology, besides pharmacotherapy and psychotherapy, very important are the fields of *psychohygiene* and *psychoprophylaxis*, as well as the so-called *psychopharmacosanation* within the *preventive psychiatry*. The philosophy of health or *valeology* (science of health) is in definition related to the experience of the boundary. It is an intuition of mine that the two fields will enrich each other with a discussion on boundary situations from the perspective of the philosophy (not anthropology) of health.

5/ ***Philosophical pedagogy and philosophical hygiene: Existential maturity.*** In this line of reasoning, one can speak of an idiosyncratic “existential hygiene” and an “existential education”. They would include: 1) a differentiation of the psychological from the existential and 2) an elucidation of the existential. Existential hygiene would have as its correlate the “existential maturity” of the subject. This type of hygiene would comprise both the positive – what can be experienced – as well as the negative – the limits of the possible. Therefore, existential elucidation, incl. existential communication and philosophical faith (the faith of Reason) will present themselves as the main “methods” of existential hygiene and existential maturity. Here I include also: pedagogical education, self-education, re-education and self-reeducation as well. Existential maturity of each individual and humanity as a whole would be a function of the reactions to boundary situations and the percentage of “successful” overcomings. This peculiar hygiene would have as its result the *increase of the awareness of the subject itself for the existential*. Through pharmacometaphysics the experience itself can be stimulated, enriched and it can provide more and more conscious and pure form to the experiencing subject. Here I accentuate the significant role of the so-called *depressive-pessimistic realism*, by which the subject can gain “sobriety” from all kinds of illusions, comprehend the essential and on this basis to return anew in the struggle or life itself, respectively. Thus, knowledge (as a preliminary awareness) of boundary situations in combination with a past experience within existential hygiene and existential pedagogy, as well as with the results from scientific studies (as described above) could further help the construction and maintenance of a stable psyche, worldview and faith. Knowledge and past experience of boundary situations do correlate with the degree of presence of will and awareness,

which represent obligatory elements for the successful overcoming of boundary situations in a creative spirit – the so-called by me *art of life* or the *art of living*.

The art of life, due to its infinite complexity, requires an interdisciplinary approach for its study. As potential methods, I provide the following classification (based on my own research): 1) Existential Elucidation and Existential Communication, 2) Philosophical Faith and Reason), 3) Mystical Experiences, 4) Pharmacometaphysics and the Potentiation of Creativity, 5) Psychedelics and the so-called Afterglow Effect, 6) Existential Psychotherapy, 7) Religiosity and 8) Will to Meaning (V. Frankl). The art of life, therefore, is based on a multitude of effective existential factors, namely: *existential elucidation*, *existential awareness*, *existential communication*, *existential hygiene*, *existential education* and *existential choices*. Only on this basis the full-blood maturity of the personality in the existential aspect there can be achieved a full-blood life. Here, as it is already evident, it is not so much a question about the search of help (e. g. within psychotherapy), but rather about methods for personal thriving with the existential order in life (a “recipe for successful overcoming” of boundary situations does not exist; there are only potential possibilities, whose consequences can never be completely foreseen). Obstacles in life are normal phenomena and the difficulties in their overcoming are not psychopathological, but rather results of insufficient *existential erudition* leading to *existential experiences* with a *negative emotional valency*. Thus, psychotherapy should not deal with a given problem of a concrete person in a concrete situation literally, but it can, solely, on the basis of the existential elucidation and existential communication, elucidate potential possibilities, increase their awareness and comprehension and, only in such a way, indirectly, it can assist the given personality in its undertaking of existential choices. No one can take choices for me; I alone should do this; I should personally and in depth experience each situation and phenomenon. In this way, in the sense of the logotherapy of V. Frankl, meaning is necessary to man, but it cannot be given as ready-made from the outside; it has to be found through one’s individual actions. The present meaning guarantees far more powerful resistance forces against the obstacles in life. On the basis of discovered meaning man can struggle with the obstacles and suffering in life to the end. Only in this way one can mature psychologically, as well

as existentially. Only the matured man, in this sense, is an educated and equipped warrior who goes prepared to the battlefield and acts only when it is necessary to act.

Therefore, according to the results of the current research, not only the scientific (psychological) cognitions help to the thriving of the personality, but also the philosophical personal education and erudition. Due to the fact that philosophy can only awaken a given individual to an awareness, the individual himself has to live what is described theoretically in philosophy – in Jaspers' terms the so-called operation of “transcending” and the experience of a “boundary”. Thus, philosophy as activity (as inner-action), as understood by Jaspers himself, is identified with a personal engagement, inner movement and immersion. In this way, it cannot be taught, as scientific knowledge is, but it can only be practiced more or less effectively.

6/ *Psychic defenses and boundary situations*. Another important aspect of the relation between the so-called psychic defenses (A. Freud and S. Freud) and the reactions and the overcoming of boundary situations, respectively. Psychotherapy has its potential theoretical role in the study of boundary situations, as well as the practical role of their overcoming and awareness, respectively. Psychic defenses play a temporary role of defense, but in the long-term, they should be rendered conscious, comprehended and corrected by the individual himself. Only then, it is guaranteed, that the latter grows personally. Man should not become a slave of dysfunctional (unactual, inadequate) psychic defenses, which in the first place have been proved effective, but in the long run they have decompensated due to “psychic carelessness”, lack of interest or personal engagement. Psychic defenses do defend from potential and actual traumatic, threatening or leading to distress experiences, objects, situations and phenomena; they, though, are remain mechanisms. Due to this fact, it is necessary that the current worldview, as well as the used psychic defenses be incessantly actualized in order that decompensation or dysfunction of the psychic defenses of the psycho-somatic complex to not occur. The worldview here is related to psychic defenses in the notion of “values” – the worldview is built from values, whereas psychic defenses defend those values. Here important roles play *existential hygiene* and *existential pedagogy*. Boundary situations should not be understood as

failures or errors, but rather as an *opportunity for correction* and a *source of awareness*. Only on this basis the individual can undertake existential choices that can be “right” (effective) with positive practical future consequences.

7/ *Dynamics of creativity in the phenomenon of “boundary situation”*. Firstly, the dynamics of creativity in norm should be studied, then it can be compared with the established dynamics of creativity in boundary situations. According to my intuition, the most susceptible to creative elaboration and tackling are the *precritical* and the *postcritical* periods. In the first one, as an adequate intervention, one can influence and eliminate completely the manifestation of an actual boundary situation. In the second one – after such a past experience – the individual finds the devastation of his worldview and, slowly, he strives for recovering and stabilization; he has to build a new worldview/shell or “repair” his old one in such a way that they have to correspond adequately to the new, which was the cause of the experience of a boundary situation in the first place. Therefore, one can define the first period as dealing with the prevention of a manifestation of boundary situations, whereas the second period as a therapy after a past crisis (actual boundary situation). The framework is both beautiful and complex. In its simplex form it is the following one: the so-called “guidelines for use” of the psych-somatic complex represents a combination of knowledge, will power and awareness; such a guideline can be derived from the living reality, the experiences of all persons. Precisely then one can build an adequate philosophy of life, in which the individual, as an addition to the whole education that he receives, will be educated with something that I term “Guidelines for Higher Existential Pilotage of the Human Being”. The latter would comprise knowledge and skills of the possible within the realm of the existential, as well as the limit of the latter. It could be said that, independently from one’s profession, man, on the basis of his essence and in analogy with J.-J. Rousseau in his “Emil or On Education”, will have to, firstly, mature as *man* (with the respective psychological and existential experiences and the capacity of having them). Only then, secondly, one can expect the current world to be changed in its roots for good. That is the moment when the ideal of *cohabiting of men* that Jaspers himself develops and elaborates in his “The Atomic Bomb and the Future of Humanity” (1958) as a *human cooperation, based on Reason and Existenz*. Jaspers would say: “Man

becomes what he makes of himself and the situation” or “The task of a person, the full dimension of freedom is the ability to respond creatively to the issues of a particular life. This occurs precisely when conceptual thought reaches limits that allow *Existenz* to appear [...] The task to a person of today is not to copy someone’s encounter with Transcendence, but to construct the existential possibility for his own encounter” (O’Conner, 1988, pp. 116, 125; emphasis in the original).

11. Contributions

In the course of my dissertation, I have succeeded to arrive to the following important contributions to the scientific, as well as to the philosophical community.

- 1) Presentation of the complete philosophical system of Jaspersian *Existenzphilosophie* in Bulgarian
- 2) Presentation of the conception of “boundary situations” within Jaspersian *Existenzphilosophie* in Bulgarian
- 3) Presentation of Jaspers philosophy’s attitude towards mystical experience in Bulgarian
- 4) Presentation of the discussion from the perspective of Jaspers on the relation and interrelation between science and philosophy in Bulgarian
- 5) Inquiry into the dynamics of creativity in the phenomenon of “boundary situation”
- 6) Presentation of means for overcoming of boundary situations
- 7) Conceptualization of creativity as a miniature of a boundary situation
- 8) Exposition of logotherapy/existential analysis of Victor Frankl and its relation to the conception of “boundary situation”
- 9) Exposition of the phenomenology of psychedelic state in Bulgarian and a comparative analysis between it and the experiences of boundary situations

12. Publications

- ❖ ДИМКОВ, П. (2018). **Метафизиката на душата като парафрения на психиката: Емануел Сведенборг** [Metaphysics of the Soul as a Paraphrenia of the Psyche: The case of Emmanuel Swedenborg]. *Неврология и психиатрия – ЦМБ към МУ-София* [*Neurology and Psychiatry, Central Medical Library of Medical University – Sofia, Bulgaria*], 49(2), 45-64.
- ❖ ДИМКОВ, П. (2018). **Депресивно-песимистичен реализъм: Ролята на афективността в динамиката на рационалното мислене при депресията.** [Depressive-pessimistic Realism: The Role of Affectivity in the Dynamics of Rational Thinking in Depression]. *Българско списание за психиатрия* [*Bulgarian Journal for Psychiatry – Journal of the Bulgarian Psychiatric Association*], 3(2), 129-139.
- ❖ Dimkov, P. (2018). **The Genius of Creativity and the Creativity of Genius: The Neuro-Dynamics of Creativity in Karl Jaspers and Sigmund Freud.** *Journal of Genius and Eminence*, 3(1), 66-75. <http://dx.doi.org/10.18536/jge.2018.04.3.1.06>.
- ❖ Dimkov, P. (2019). **The Philosophy of Human Cognitive Pharmacological Enhancement: The Genesis of Pharmacometaphysics.** *Философски алтернативи* (*Philosophical Alternatives – Journal of the Bulgarian Academy of Sciences*), 2019/2, 62-83.
- ❖ Dimkov, P. (2019). **Ecstatic Aura as Mystical Experience in Dostoevsky's Epilepsy.** *Balkan Journal of Philosophy* (Journal of the Bulgarian Academy of Sciences), 11(1), 65-74. <http://dx.doi.org/10.5840/bjp20191118>.
- ❖ ДИМКОВ, П. (2019). **Темпераментната типология на Ернст Кречмер и креативността: Опит за невробиопсихологично обяснение и философско пояснение** [The Temperament Typology of Ernst Kretschmer and Creativity: An Attempt for Neurobiopsychological Explanation and Philosophical Elucidation]. *Българско списание за психиатрия* [*Bulgarian Journal for Psychiatry – Journal of the Bulgarian Psychiatric Association*], 4(2), 45-51.

- ❖ Dimkov, P. (2019). **An Excursion into Philosophy and Psychology of Creativity.** *Knowledge – International Journal* (Institute Knowledge Management – Skopje, North Macedonia), Vol. 30.5, 1313-1317.

- ❖ Dimkov, P. (2019). **Large-scale Brain Networks and Freudian Ego.** *Psychological Thought* (South-West University “Neofit Rilski”, Blagoevgrad, Bulgaria), 12(2), 162-175. <https://doi.org/10.5964/psyc.v12i2.328>.

- ❖ Dimkov, P. (2019). **Creativity as a Miniature of a Boundary Situation.** *Open Journal for Studies in Philosophy* (Center for Open Access in Science – Belgrade, Serbia), 3(2), 37-44. <https://doi.org/10.32591/coas.ojsp.0302.02037d>.

- ❖ Dimkov, P. (2020). **Emotion Functioning and Thought Control over Emotions and Stress.** *Годишник на Катедра по философски и политически науки, Том IX*, сс. 89-114, Философски факултет, Югозападен университет „Неофит Рилски“. Университетско издателство „Неофит Рилски“. [Yearbook of the Department of Philosophical and Political sciences, Vol. IX. South-West University “Neofit Rilski” – Blagoevgrad, Bulgaria].

- ❖ ДИМКОВ, П. (2020). **50 години след Карл Ясперс [50 Years after Karl Jaspers].** *NotaBene* (South-West University “Neofit Rilski” – Blagoevgrad, Bulgaria), 48.

- ❖ Dimkov, P. (2020). **The Concept of Self in Eastern and Western Philosophy.** 5th *International e-Conference on Studies in Humanities and Social Sciences (5IeCSHSS): Conference Proceedings*, pp. 197-204. Center for Open Access in Science (COAS) – Belgrade, Serbia. <https://doi.org/10.32591/coas.e-conf.05.17197d>.

- ❖ Dimkov, P. (2020). **Karl Jaspers' Boundary Situations and Psychopathology: Alike or Distinct? Evidence-based Psychiatric Care** (Journal of the Italian Society of Psychiatry), 6, 167-171. <https://doi.org/10.36180/2421-4469-2020-29>.

13. Bibliography

Векилов, Г. (1978). Психо-физиологичната проблема. В: Г. Векилов & Г. Гиргинов, *Философски въпроси на биологията и медицината*, Том 7, сс. 26-42. София: Медицина и физкултура.

Векилов, Г. и сътр. (1982). *Диалектически материализъм*. София: Медицина и физкултура.

Мечков, К. (1970). Някои основни принципи на психогенезата. В: Векилов, Г. & Гиргинов, Г. (Ред), *Философски въпроси на биологията и медицината*, сс. 94-116. София: ДИ „Медицина и физкултура“.

Страсман, Р. (2001/2004). *ДМТ: Молекулата на духа*. София: НСМ Медиа.

Хусерл, Е. (1958/1996). *Увод във феноменологията*. София: Eurasia Academic Publishers.

Хусерл, Е. (1973/1996). *Картезиански медитации и парижки доклади*. София: Eurasia Academic Publishers.

Chung, Y.-D. (2008). Jasper's Interpretation of Lao-Tzu. In: K. Salamun & G. J. Walters (Eds.), *Karl Jaspers' Philosophy: Expositions and Interpretations*, pp. 313-321. New York: Prometheus Books.

Churchland, P. (1986/1989). *Neurophilosophy: Toward a Unified Science of the Mind-Brain*. Cambridge & London: The MIT Press.

Churchland, P. (2002). *Brain-Wise: Studies in Neurophilosophy*. Cambridge & London: The MIT Press.

Churchland, P. (2007). *Neurophilosophy at Work*. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore & São Paulo: Cambridge University Press.

Cusanus, N. (1981/1990). *On Learned Ignorance (De Docta Ignorantia)*. Minnesota: The Arthur J. Banning Press.

Gallagher, S. (2009/2014). Neurophenomenology. In: T. Bayne, A. Cleeremans & P. Wilken (Eds.), *The Oxford Companion to Consciousness*, pp. 470-471. Oxford: Oxford University Press.

Gordon, S. (Ed.). (2013). *Neurophenomenology and Its Applications to Psychology*. New York, Heidelberg, Dordrecht & London: Springer.

Grieder, A. (2009). What are Boundary Situations? A Jaspersian Notion Reconsidered. *Journal of the British Society for Phenomenology*, 40(3), 330-336.

Jaspers, K. (1919/1960). *Psychologie der Weltanschauungen*. Berlin & Heidelberg: Springer-Verlag.

Jaspers, K. (1931/1957). *Man in Modern Age*. New York: Doubleday & Company, Inc.

Jaspers K. (1932/1969). *Philosophy, Vol. 3: Speculative Metaphysics*. Chicago and London: The University of Chicago Press.

Jaspers, K. (1936/1979). *Nietzsche: An Introduction to the Understanding of His Philosophical Activity*. Indiana: Regnery/Gateway Inc.

Jaspers, K. (1937/2009). *Three Essays: Leonardo, Descartes, Max Weber*. Oxon: Routledge.

Jaspers, K. (1957/1962). *Socrates, Buddha, Confucius, Jesus. The Paradigmatic Individuals* (from *The Great Philosophers, Volume I*). San Diego, New York & London: Harcourt Brace & Company.

Jaspers, K. (1957/1964). *Anaximander, Heraclitus, Parmenides, Plotinus, Lao-Tzu, Nagarjuna* (from *THE GREAT PHILOSOPHERS, Volume II*). New York & London: Harcourt Brace Jovanovich.

Jaspers, K. (1957/1966a). *Spinoza* (from *The Great Philosophers: The Original Thinkers, Volume II*). New York & London: Harcourt Brace Jovanovich.

Jaspers, K. (1957/1966b). *Anselm and Nicholas of Cusa* (From *The Great Philosophers: The Original Thinkers, Volume II*). New York & London: Harcourt Brace Jovanovich.

Jaspers, K. (1957/1974). *Anaximander, Heraclitus, Parmenides, Plotinus, Lao-Tzu, Nagarjuna* (from *The Great Philosophers: The Original Thinkers, Volume II*). New York & London: Harcourt Brace Jovanovich.

Jaspers, K. (1961). *Nietzsche and Christianity*. Chicago: H. Regnery Co.

Jaspers, K. (1962/1967). *Philosophical Faith and Revelation*. London: Collins.

Jaspers, K. (1977). *Strindberg and Van Gogh: An Attempt of a Pathographic Analysis with Reference to Parallel Cases of Swedenborg and Hölderlin*. Arizona: University of Arizona Press.

Jaspers, K. (1981/1993). *The Great Philosophers: Xenophanes, Democritus, Empedocles, Bruno, Epicurus, Boehme, Schelling, Leibniz, Aristotle, Hegel*. New, York, San Diego & London: Harcourt Brace Company.

Jaspers, K. (1981/1995). *The Great Philosophers: The Disturbers. Descartes, Pascal, Lessing, Kierkegaard, Nietzsche. Philosophers in Other Realms: Einstein, Weber, Marx*. New, York, San Diego & London: Harcourt Brace Company.

Jaspers, K. (1986). Periechontology: The Systematic Task of Philosophy. In: E. Ehrlich, L. H. Ehrlich & G. B. Pepper (Ed., Trans.), *Karl Jaspers: Basic Philosophical Writings, Selections*, pp. 137-208. Ohio & London: Ohio University Press.

Kick, H. A. (2015/2020). *Border Situations – Crises – Postcritical Creativity: Karl Jaspers and Processdynamic Perspectives*. Vienna & Zurich: Lit Verlag.

Lichtigfeld, A. (1980). Jaspers in English: A Failure Not of Communication but Rather of Interpretation. *Philosophy and Phenomenological Research*, 41(1/2), 216-222.

Olson, A. M. (1979). *Transcendence and Hermeneutics: An Interpretation of the Philosophy of Karl Jaspers*. The Hague, Boston & London: Martinus Nijhoff Publishers.

Olson, A. M. (2008). The Idea of a University in the Philosophy of Karl Jaspers. In: K. Salamun & G. J. Walters (Eds.), *Karl Jaspers' Philosophy: Expositions & Interpretations*, pp. 197-218. New York: Humanity Books.

Rudrauf, D., Lutz, A., Cosmelli, D., Lachaux, J. P., Le Van Quyen, M. (2003). From Autopoiesis to Heurophenomenology: Francisco Varela's Exploration of the Biophysics of Being. *Biol. Res.*, 36(1), 27-65.

Samay, S. (1971). *Reason Revisited: The Philosophy of Karl Jaspers*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press.

Sarin, I. (2008). Buddha and Nagarjuna. In: K. Salamun & G. J. Walters (Eds.), *Karl Jaspers' Philosophy: Expositions and Interpretations*, pp. 291-312. New York: Prometheus Books.

Schrag, O. (1971). *Existence, Existenz, and Transcendence: An Introduction to the Philosophy of Karl Jaspers*. Pittsburgh: Duquesne University Press.

Strassman, R. (2014). *DMT and the Soul of Prophecy*. Rochester & Toronto: Park Street Press.

Thompson, E. (2004). Life and mind: From Autopoiesis to Neurophenomenology. A Tribute to Francisco Varela. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*, 3, 381–398.

Varela, F. J., Thompson, E., Rosch, E. (1991/2016). *The Embodied Mind, Revised Edition: Cognitive Science and Human Experience*. Cambridge & London: The MIT Press.

Wallraff, C. F. (1977). Jaspers in English: A Failure of Communication. *Philosophy and Phenomenological Research*, 37(4), 537-548.